

Pozvání na cestu

Příspěvek k diskusi o člověku, společnosti a smyslu života
podle sociálního učení katolické církve

Autorský tým Centra pro sociální otázky při ČBK
pod vedením Lubomíra Mlčocha
celková redakce Jiří Zajíc

Praha, červen - srpen 2007

Slovo úvodem

Evangelium přijaté do života vytváří kulturu. Kulturou ovšem nemyslím jen literaturu, architekturu a hudební či výtvarné umění. Myslím například i na kulturu života a mezilidských vztahů, ale i na způsob lidského myšlení, veřejnou i soukromou morálku, kulturu podnikání či politiky.

V době komunismu byla církev u nás zatlačena do kostelů a činnost církve se většinou omezovala na udělování svátostí a nějakou výuku. Mladší generace už neznají bohatou činnost řeholí ve zdravotnictví, školství a sociální oblasti, neznají bohatou spolkovou činnost věřících a to ani nemluvím o odborových a politických snahách křesťanů. Je sice pravda, že církev si dnes nepřeje politickou angažovanost duchovních, ale i u věřících laiků se často politická angažovanost považuje pro zbožného katolíka za nevhodnou.

Ve svobodném světě se zatím rozšířil názor, že náboženství je soukromou věcí člověka. Ve jménu tolerance a předcházení náboženským konfliktům se z veřejnosti vytlačují konkrétní náboženské projevy a nakonec to vypadá, jakoby jediným dovoleným náboženstvím byl ateismus, který má právo se projevat jako nesnášenlivý ke každému náboženství.

Jaké to nese důsledky? V Evropě, která v politických představitelích dnes často odmítá vliv evangelia, z něhož kdysi křesťanská Evropa vyrostla, se proměňuje kultura jako taková. Mění se pohled na základní hodnoty. Někteří hovoří dokonce o kultuře smrti a ztrátě naděje, protože chybí budoucnost. Při tom nemusíme ani uvažovat v náboženské či duchovní rovině. Jde o tvrdá čísla statistik a železnou logiku. Národy, které nemají děti, nebudou mít budoucnost fyzicky. Předají svůj životní prostor jiným národům a jiným kulturám.

Jaký úkol tady má církev? Musí se rozdělit o duchovní poklad a zkušenosti, které nemůže jen uchovávat v trezoru knihoven či dobrých srdcí, protože ten poklad je spojen s posláním. *Ten dar jsme přece dostali k tomu, abychom mohli být užiteční.* Pokud nebudeme v tomto slova smyslu užiteční pro svět, musíme být jako zkažená sůl vyhozeni a pošlapáni, musíme sdílet úděl se světem umírající a končící křesťanské kultury v Evropě.

Jděte do celého světa a hlásejte evangelium se netýká jen těch, kteří dostali zvláštní povolání misionářů. Vydávat svědectví Kristu a budovat Boží království v tomto světě je úkolem všech křesťanů. Nejde o křest ohněm a mečem ani o vnucování vlastního přesvědčení jiným. Jde o náš přínos společnosti, který dlužíme. Výhled do budoucnosti nemusí být beznadějný, pokud splníme svůj úkol.

Proto vítám nejen české vydání Kompendia sociální nauky církve, které se připravuje, ale i tuto knihu Pozvání na cestu, která ve stručnosti upoutává na základní témata veřejného života a zve nejen k zamyšlení, ale i ke spolupráci na budování zdravé společnosti.

Jan Graubner
arcibiskup olomoucký
předseda ČBK

Předmluva

V této publikaci vás zveme na společnou cestu. Začínáme u otázek a výzev, které - jak se domníváme - nám všem klade přítomnost. Pokračujeme úvahami o řešení. V tom chceme důsledně „hrát otevřenou hru“: Předkládáme je z pozice v zásadě opřené o křesťanské a někdy speciálně římskokatolické křesťanství. Věříme, že je citlivě spojujeme s výsledky úvah myslitelů, kteří vycházejí i z jiných pozic, a že - společně - dojdeme k výsledkům, které nám dají naději obstát. Smysl naší práce je v první řadě praktický: jsme přesvědčeni, že přinášíme podněty, které mohou a mají mít své místo v našem přítomném životě, osobním – i společenském.

Snažíme se, aby nám mohl porozumět i čtenář, který není „doma“ v teologickém myšlení ani v církevním jazyku. Přesto je nám jasné, že ne vždy se nám to podařilo natolik, aby porozumění nevyžadovalo i ze strany čtenáře vlastní úsilí a trpělivost. Ono to ostatně platí univerzálně pro jakoukoliv komunikaci. V tomto případě jsou navíc překážky dvojího typu: I přes snahu o populární podání nelze pominout, že jde v podstatě v řadě kapitol o text vztahující se k odborné problematice (psychologické, sociologické, ekonomické, právní, politologické). Současně je vše neseno takovým pojetím světa, které není v běžné veřejné debatě nijak zastoupeno. Pokusili jsme se tuto mezeru aspoň částečně zaplnit úvodními kapitolami, v nichž je poskytnut hutný souhrn křesťanské antropologie a filosofie dějin.

To, co vám předkládáme, je výsledek práce týmu, který vznikl před lety pod mým vedením a který dnes tvoří David Macek, Cyril Martinek, Josef Plocek, Luděk Rychetník, Jindřich Šrajer, Jiří Šenkýř, Josef Veselý, Jiří Vymazal, Bedřich Vymětalík, Jiří Zajíc a Josef Zeman. Autoři podkladů jednotlivých kapitol jsou uvedeni v obsahu, celkovou redakci provedl Jiří Zajíc.

Základní osnovu nám pro tuto naši práci poskytlo *Kompendium sociálního učení katolické církve*. Překlad Prof. Ctirada Václava Pospíšila OFM připravuje Karmelitánské nakladatelství (dokument v rozsahu cca 520 stran a ceně 490,-Kč vyjde na podzim tohoto roku). Pokud četba této naší publikace vzbudí o něj zájem, budeme jenom rádi. Na druhé straně naším záměrem bylo napsat moderní úvod do tohoto „sociálního učení katolické církve“, který nic podstatného neopomine a bude přítom srozumitelný sám o sobě, bez odkazů ke Kompendiu. Zda se nám to podařilo – nechť posoudí laskavý čtenář i případný recenzent.

Zájemcům o další studium této problematiky doporučujeme

- *Pokoj a dobro*, List k sociálním otázkám v ČR; řada ČBK č 12, 17. listopad 2000
- Fiala, P. - Hanuš, J. - Vybíral, J. (editoři): *Katolické sociální nauka a současná věda*, CDK Brno + Vyšehrad Praha 2004.
- *Laici v dnešním světě*, studijní materiál pro delegáty Plenárního sněmu Katolické církve v ČR, Velehrad 2005 (též na internetu: <http://snem.cirkev.cz/index.html?menu=427>)
- *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě*. Závěrečný dokument Plenárního sněmu Katolické církve v ČR; Karmelitánské nakladatelství 2007 (též <http://snem.cirkev.cz>)

Mé poděkování patří všem kolegům, kteří se na přípravě textu podíleli, a především Jiřímu Zajícovi, jehož autorský a redakční podíl na závěrečné podobě *Pozvání na cestu* je podstatný.

S pozdravením pokoje a dobra

Váš Lubomír Mlčoch

Pozvání na cestu

I. Obraz přítomnosti

Tomu, kdo se snaží poctivě reflektovat současnou situaci našeho světa, nemůže uniknout minimálně následující trojí výzva:

- ◆ První z velkých výzev, před nimiž se dnes lidstvo nachází, je ta, která se týká *samotné pravdy o lidské bytosti*. Hranice a vztahy mezi přírodou, technikou a morálkou jsou otázkami, které rozhodným způsobem interpretují osobní i kolektivní odpovědnost za lidské chování vzhledem k tomu, čím je člověk, čeho je schopen a čím se má stávat.
- ◆ Druhou výzvu představuje *porozumění tomu, jak se vyrovnávat s pluralismem a s rozdílnostmi* na nejrůznějších rovinách. Jedná se o způsob myšlení, morální volbu, kulturu, náboženskou příslušnost, filozofii rozvoje člověka a společnosti.
- ◆ Třetí výzvou je *globalizace*, která má širší a hlubší význam než pouze ekonomický; v dějinách započala nová epocha, která se dotýká osudu celého lidstva.

Tuto základní charakteristiku naší přítomnosti bychom pokládali za příliš neúplnou a akademickou, kdybychom k ní nepřidali alespoň následující tři doplnění:

- 1) Svoje tázání a hledání vidíme jako součást dlouhé tradice předchozích civilizací a kultur a to i navzdory tomu, že nemůžeme beze všeho přejímat jejich odpovědi. Tyto civilizace a kultury, které mají kořeny často v minulých tisíciletích, poskytly otázky obvykle charakterizující průběh lidského života: *Kdo jsem já? Proč je zde navzdory veškerému pokroku stále přítomna bolest, zlo a smrt? Jakou cenu mají všechny výtěžky, když jejich cena nezřídka bývá nesnesitelná? Co bude po tomto životě?* Otevírají i nám cestu k *sebeoznání*.
- 2) Současně své tázání a hledání nabízíme v době, kdy mnozí chudí čekají na pomoc, mnozí utiskovaní očekávají spravedlnost, mnozí nezaměstnaní chtějí práci, mnohé národy si přejí být respektovány. Jan Pavel II. se oprávněně táže na prahu našeho století: *Je vůbec možné, aby v dnešní době ještě lidé umírali hladem? Může být dnes někdo odsouzen k analfabetismu? Jak je možné, že dnes chybí lidem základní lékařské ošetření? Jak to, že někteří lidé nemají kam složit hlavu? (...) Jak bychom mohli zůstat stranou tváří v tvář hrozící ekologické katastrofě, která proměňuje mnoho oblastí této země v neúrodná a nepřátelská území? Jak bychom mohli zůstat stát opodál tváří v tvář problémům míru, tak často ohrožovaného hrozbou katastrofálních válek? Jak bychom mohli mlčet, když jsou mnoha lidem, a především dětem, upírána základní lidská práva?*¹
- 3) Nadějí uprostřed vši té bídy a bolesti je třetí fakt, na který chceme poukázat: Lidstvo si stále jasněji uvědomuje, že má jediný společný úděl, což vyžaduje přijímání společné odpovědnosti nesené solidárním humanismem. Tato jednota společného údělu je často podmíněna, ba dokonce nastolena, technikou nebo ekonomikou a současně vyžaduje hlubší mravní odpovědnost, která by ukazovala směr společného putování. Lidé naší doby touží po tom, aby byl rozvoj zaměřen k pravému dobru dnešního i budoucího lidstva.

II. Naše východiska

Jak jsme řekli – chceme „hrát otevřenou hru“. Proto nyní představíme hlavní principy své pozice:

- ◆ Základní skutečností, která podle našeho přesvědčení zakládá naději pro život každého z nás, život lidstva i život světa v celku, je Láska. Ta není pro nás zdaleka jen subjektivním citem – byť sebekrásnějším – nýbrž opravdovým absolutním základem bytí. Je nevyčerpatelnou „energií dobra“, jediným skutečným Absolutnem. Ano – je podstatou Boha, jak mu rozumíme my a jak Jej ve zkušenosti zažíváme.

¹ Jan Pavel II. Apoštolský list na závěr Jubilejního roku 2000 *Novo millennio ineunte*, č. 50-51

- ◆ O Lásku opíráme svou touhu po poznání i důvěru v pravdu (neboť *Láska se raduje s pravdou*²), svou odvahu čelit těžkostem a bolestem našeho světa i našich životů, svou důvěru v budoucnost a možný vývoj naší planety i celého Kosmu.
- ◆ Jsme totiž přesvědčeni, že Bůh-Láska je vždy před námi v aktivitě, nás vyzývá a zve ke spolupráci. My jsme těmi, kdo mohou ve své svobodě na tato pozvání odpovídat. A z toho dialogu není vyloučen žádný člověk – týká se všech lidí po všechny věky.
- ◆ My, jako křesťané, chceme odvahu k tomuto dialogu Lásky a spolupráci s Ní podpořit svědectvím, kterým jsme povinni sobě i všem ostatním: *Tak Bůh miloval svět, že dal svého jediného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný*³. Nový zákon lásky zahrnuje celé lidstvo a nezná žádné hranice, neboť zvěst spásy v Kristu dosahuje „až na konec světa“⁴.
- ◆ Když člověk zjistí, že je milován Bohem, začne chápat svou vlastní důstojnost, učí se nespokojovat se sám se sebou a setkávat se s druhými v síti vztahů, stále lidštějších. Lidé obnovovaní Boží láskou jsou schopni měnit pravidla a kvalitu vzájemných vztahů a také sociální struktury. Každý člověk dobré vůle, když je začleněn do takového kontextu, může zahlížet široké horizonty spravedlnosti a lidského rozvoje v pravdě a dobru.

III. Důsledek

Z výše uvedených východisek pro nás mimo jiné plyne i povinnost aktivně se připojit k veřejné rozpravě nad „úkoly naší doby“, k projevům, návrhům a závazkům i ke kulturním a sociálním projektům; naše zkušenost s tvořivou Boží láskou i v nás probouzí tvořivou aktivitu, která inspiruje každého, komu opravdu leží na srdci dobro člověka, aby nabídl svůj příspěvek ke společnému hledání toho, jak dál – a kam. Jako jednotlivá místní společenství, jako evropský civilizační okruh i jako lidstvo v celku. Naši odpovědi jsou následující kapitoly. Jimi chce církev *pravdivě přispět k otázce týkající se místa člověka v přírodě a ve společnosti*.

Cesta, na niž čtenáře zveme, jde ve stopách toho, kdo mohl sám o sobě vydat svědectví *Já jsem cesta, pravda a život*⁵. On je klíčem ke smyslu našeho pobývání a našich snah na tomto světě. Jsme přesvědčeni, že nejen pro křesťany.

² 1 Kor 13,6

³ Jan 3,16

⁴ Sk 1,8

⁵ Jan 14,6

Odkud a kam?

I.

V této první kapitole rozvineme to, co jsme v Úvodu nazvali „východisky“. Tedy půjde o základní stavební kameny toho, co by se odborně dalo nazvat „křesťanskou antropologií“ a „filosofií dějin“. Bez toho by všechny ostatní řeči o naší nabídce byly nejen „na vodě“, ale oprávněně by neustále vyvolávaly otázky, které se právě tohoto zakotvení týkají: *Jaké je postavení člověka v kosmu a v jeho dějinách? Co s tím má co společného biblicky pojatý Bůh? Jak je tomu vůbec s naší svobodou vůči svobodě Boží? A jak s odpovědností za utrpení, bolest a zlo? A směřují dějiny vůbec někam – nebo to byla jen iluze 19. století, které jsme se po katastrofách století 20. museli zbavit?*

I. Stvořitel a stvoření

Pojetí Boha jako Stvořitele – tedy Autora toho všeho, co zpravidla nazýváme *kosmem* nebo *vesmírem* – se v různé podobě vyskytuje ve většině tradičních duchovních nabídek v Asii, Evropě, Americe, Africe i Oceánii. Je to pojetí, které lze velmi snadno a vtipně zesměšňovat – zejména tehdy, když se nerozlišuje mezi jeho základním sdělením a formou, ve které je toto ústřední poselství podáváno. To je také vlastní kořen tradičního sporu, který je mylně podáván jako konflikt mezi vědou a vírou. Pokud se jedná o biblické pojetí Boha jako Stvořitele, pak ve skutečnosti ta „hraniční čára“ konfliktu nevede mezi (přírodními) vědami a vírou (resp. teologií), nýbrž mezi různými pojetími biblického výkladu. Jde tedy o spor uvnitř teologie. Zájemci si podrobnosti mohou najít jak v koncilní konstituci *O Božím slově*, tak i v dalších publikacích⁶.

Základem biblického pojetí Boha jako Stvořitele jsou tři na sebe navazující prvky, kterým se vzápětí budeme věnovat. Ještě před tím dodáváme, že biblicky chápaná tvořitelská Boží aktivita je zcela originální typ Boží činnosti, pro niž neexistuje žádná přiměřená analogie v naší zkušenosti. Rozhodně nevhodné jsou analogie s vyráběním nebo s konstruováním neosobních systémů. Určitou představu snad poskytuje tvůrčí péče o jedinečný život někoho, kdo je na nás bytostně závislý. Za těch okolností je také jasné, že vývojový (evoluční) pohled na vesmír nejen není s tímto chápáním v rozporu, ale naopak svým smyslem pro hodnotu času a růstu je mu velmi blízký: *Hle, činím něco docela nového a už to raší. Nevíte o tom?* (Iz 43,19)⁷

a) A všechno bylo dobré ...⁸

Zaujmout pozici, že náš svět – tak jak jej známe z vlastní zkušenosti – je *dobrý*, není pochopitelně vůbec samozřejmé. Nebylo to samozřejmé před třemi tisíci lety, když Izraelité to vyhlásili ve svém Písmu, není to samozřejmé ani dnes. V naší zkušenosti se totiž svět jako tak jednoznačně dobrý nejeví. Mnozí jej spíš cítí jako místo trápení a nespravedlnosti, mnohým je dokonce takovým pohoršením, že odmítají uznat, že by za ním stál nějaký schopný, dobrý Tvůrce. Ani Izraelité – a po nich generace všech, kteří toto pojetí stvoření hájí – nebyli slepí ke všemu, co obraz *dobrého stvoření* deformuje, zatemňuje a leckdy i zesměšňuje. Nejsme k tomu slepí ani my. V dalším uvedeme základní rysy řešení, které je na to odpovědí. Přesto pokládáme za poctivé rovnou vyznat: To, že náš svět není bezcílým kolotáním energie nebo nepodařeným hokusem pokusem nezodpovědného božstva, ale činem dobrým, protože za ním stojí Lásky, je jádrem naší víry. Je – přísně vzato – právě tím, čemu věříme.

b) Člověk – obraz Boží

Součástí – ba dokonce vrcholem – biblického pojetí světa jako Božího stvoření je poselství o postavení člověka v celém „projektu stvoření“: je obrazem samotného Tvůrce. Co to všechno znamená, bude podrobněji pojednáno zejména ve 4. kapitole (*Lidská osobnost a její práva*) a v kapitole 5. (*Rodina – „kmenová buňka“ společnosti*).

⁶ Vhodná je zejména publikace *Výklad Bible v církvi* – dokument Papežské biblické komise z roku 1996

⁷ Zájemcům doporučujeme zejména dílo Clauda Tresmontanta *Dějiny vesmíru a smysl stvoření*, Academia 1993

⁸ Srov. Geneze 1. kapitola

Zde jen chceme zvlášť zdůraznit následující důsledky:

- ◆ nezczizitelnou důstojnost lidské osoby, která má svůj kořen a svou záruku v tom, že každý člověk je jedinečnou myšlenkou Boží lásky;
- ◆ schopnost vytvářet vztahy – a skrze ně společenství – tvoří podstatu lidské bytosti; tato schopnost má svůj prototyp v původním vztahu mezi mužem a ženou, jejichž spojením vzniká první forma osobního společenství;
- ◆ lidské jednání ve světě má skutečný význam jak pro dějiny světa tak pro samotného Boha; toto jednání je vázáno na objevování a respektování přirozeného zákona, jež Bůh vtiskl do stvořeného univerza, aby v něm lidstvo přebývalo a střežilo jej podle jeho záměru.

Toto pojetí lidské osoby, společnosti a dějin má svůj zdroj v Bohu a je současně podmínkou spolupráce s Ním při uskutečňování Božího záměru s celým stvořením.

c) ...a poznali, že jsou nazí.

Trýznivou otázkou, jak je možné, že náš svět – ačkoliv jeho původcem je tak skvělý Autor, jehož záchranné jednání ve svých dějinách zažívali – je tak nedokonalý, se Izraelité zabývali samozřejmě trvale. Nemůže jí ostatně uniknout nikdo, kdo bere vážně Boží odpovědnost za náš svět se vši jeho bídou, bolestí a trápením. Odpověď, kterou nám zanechali ve svém Písmu, navzdory formě jednoduchého podobenství, jež mnohé svádí k nepochopení a jiné k parodii, říká to nejdůležitější: Stvoření je nyní v konfliktu se svým Stvořitelem⁹. Stvořená svoboda, která byla největším darem člověku jako obrazu Božímu, je tak skutečná a silná, že se může proti svému Tvůrci postavit. Tato svoboda se opravdu proti Bohu postavila do pozice: *Tebe už nepotřebuji, vystačím si sám*. To, co zažíváme v nám známých dějinách světa jako všemožné projevy zla, je právě důsledkem této vzpoury stvořené svobody. V této etapě dějin stvoření se také nacházíme.

Současně se z biblického obrazu dozvídáme dvě další zásadní skutečnosti.

- ◆ Ta první ještě dál prohlubuje dramatickosti situace: stvořená svoboda (symbolicky označovaná jako ADAM) se opuštěním „Boží náruče“ dostala do permanentního ohrožení temnou silou zla - Odpůrcem, který si hraje na Božího konkurenta; proti samotnému Bohu sice nic nezmuže, ale může se Mu „mstít“ tím, že od Boha vzdaluje nás, které Bůh vždy chápe jako své děti. Jsme prostě nechráněni proti ohrožení ze strany zla – jsme „nazí“ – a proto také často s ním prohráváme.
- ◆ Ta druhá je naopak rozhodujícím zdrojem naší naděje: Bůh to tak nenechá. I pro tuhle zdánlivě ztracenou situaci má plán záchrany, jehož základem je právě neomezenost jeho Lásky, která nakonec zvítězí proti omezenosti zla. Tento záchranný plán není ovšem žádným laciným trikem. Vždyť jde o řešení úkolu, který se zdá neřešitelný: Obnovit důvěru (nabouranou z Adamovy strany) mezi Tvůrcem a stvořením, aniž by došlo ke znásilnění svobody stvoření. Boží řešení je tak radikální, že bere dech: Bůh vydává sám sebe.

II. Boží odpověď na selhání stvořené svobody

a) Ježíš Nazaretský zvaný Kristus

Odpovědí na bolestnou skutečnost stvoření zraněného vlastním hříchem je Ježíš. On pro nás hmatatelným a definitivním způsobem zjevuje, kdo je Bůh a jak se chová k lidem. V Ježíši se bezprostředně setkáváme s Bohem: Ježíš není jen úžasný člověk - je skutečný Syn. Díky němu smíme pronikat do samého srdce Božího života, neboť on jako první zcela jedinečným způsobem projevuje poslušnost záměru Boží lásky coby jeho vyslanec ve světě. Obnovení synovského postoje stvoření vůči Stvořiteli je smyslem tohoto Božího sebevydání v Ježíši i jeho následného působení skrze Církev. Právě toto chápání Ježíše z Nazaretu je vlastním kořenem křesťanství.

⁹ Dějinnou případně kosmologickou interpretaci této transcendentní události musí pochopitelně každá doba hledat přiměřeně svému obrazu světa. Takové uchopení přiměřené evolučnímu modelu zatím chybí a je velkou výzvou pro současnou teologii (jak ostatně konstatoval už v roce 1984 v rozhovoru s Vittorioem Messori dnešní papež a tehdejší kardinál Josef Ratzinger – viz Rozmluvy, Londýn 1986 s. 51-52).

b) Bůh se představuje

Vtělení Syna skrze Ježíše má ovšem i další důsledky pro poznání Boha: Boží tvář, postupně zjevovaná v dějinách záchrany světa, plně září ve tváři ukřižovaného a vzkříšeného Ježíše Krista. Bůh je Trojice: Otec, Syn, Duch svatý jsou reálně odlišní a zároveň jsou jakožto společenství nekonečné lásky reálnou jednotou. Ježíš Kristus zjevuje lidstvu, že Bůh je Otec a že my všichni jsme v milosti povolání, abychom se stali jeho syny v Duchu, a proto jsme bratry a sestrami.

III. Člověk a lidstvo v Božím plánu

Obojí – tedy otevření alternativní cesty pro lidstvo i celé stvoření v následování Ježíše a zjištění, že v samotné skutečnosti Boží má primát společenství – má řadu zásadních důsledků.

a) Trojiční láska jako původ a cíl lidské osoby

Být osobou podle obrazu a podoby Boha, znamená existovat ve vztahu k jinému 'já', neboť Bůh sám jakožto jediný a trojí je společenstvím Otce, Syna a Ducha svatého. Každá osoba se uskutečňuje tím, že vytváří mnoho vztahů lásky, spravedlnosti a solidarity s ostatními osobami, když rozvíjí svou mnohotvárnou aktivitu ve světě. Lidské jednání, které je zaměřeno na podporu důstojnosti a integrálního povolání ostatních osob, na kvalitu podmínek jejich existence, na setkávání a solidaritu mezi národy, je naplněním nejvlastnějšího lidského poslání. Muž a žena představují jakožto svobodné a inteligencí vybavené bytosti stvořené „ty“ samotného Boha.

b) Ježíšova záchrana je pro všechny lidi a zahrnuje celého člověka

Tohle je skutečně dobrá zpráva (evangelium): Nikdo není z Ježíšovy nabídky vyloučen. Každý se může – přiměřeně svým objektivním možností – k ní připojit. Mnohdy si toho nemusí být ani přímo vědom¹⁰. To neznamená, že by každý musel být zachráněn jako křesťan, ani že být křesťanem „nemá cenu“ (viz dále), ale že prioritu má Boží milosrdenství. Tato záchrana zahrnuje celého člověka. Je to tedy spása univerzální a integrální. Vztahuje se na lidskou osobu v každém rozměru její existence, a proto je osobní i sociální, duchovní i tělesná, historická i transcendentální.

Současně ale nikdo nebude zachráněn proti své vůli: Spása, kterou Bůh nabízí svým synům a dcerám, vyžaduje jejich svobodnou odpověď a přilnutí. Rozhodujícím kritériem je totiž touha po věčném spolubytí se všemi ostatními v lásce.

c) Ne ideologie, ale *nové stvoření*

Naši situaci, náš svět ani náš život nezachrání sebelepší „učení“. To, čeho je opravdu potřeba, je bytostná proměna veškeré stvořené skutečnosti, která musí začít od srdce každého z nás a postupně „prokvasit“ všechny struktury stvoření. Z předchozího je vidět, že rozhodující roli tu hraje odvaha k lásce, odhodlaně a vytrvale se nasazovat za dobro všech a každého, neboť všichni jsme opravdu zodpovědní za všechny. Nezbytná je i otevřenost k pravdě. Toto jsou dvě rozhodující cesty, skrze něž nás může pronikat Ježíšův duch a tak proměňovat v členy svého Těla.

d) Přítomnost odkazuje k věčnosti

Boží příslib a vzkříšení Ježíše Krista probouzí v křesťanech oprávněnou naději, že pro všechny lidské osoby je připraven nový a věčný příbytek, tedy nová země, v níž přebývá spravedlnost. Statky jako lidská důstojnost, bratrství a svoboda, což všechno jsou pozitivní plody přirozenosti i našeho úsilí, dary vylité z Božího rozhodnutí na zemi v Duchu Páně, očištěné od každé poskvrny, osvícené a proměněné, patří ke Království pravdy, života, svatosti, milosti, spravedlnosti a míru, které Kristus odevzdá Otci, kde se se všemi zmíněnými hodnotami také nakonec opět shledáme. Plná realizace lidské osoby, uskutečňovaná v Kristu díky daru Ducha, zraje v dějinách a je zprostředkována vztahy dané osoby k ostatním osobám. Tyto vztahy v příslušné době dosahují své plnosti díky nasazení člověka ve prospěch zlepšení tohoto světa, spravedlnosti a míru. Lidské jednání v dějinách je samo o sobě významné a účinné pro definitivní nastolení Božího království, i když toto Království zároveň zůstává transcendentním darem Božím.

¹⁰ Pane, kdy jsme tě viděli hladového, a nasýtili jsme tě, nebo žíznivého, a dali jsme ti pít? atd. – viz Mt 25,34-45

Neplete se církev tam, kam nemá?

II.

Nyní je nejvyšší čas věnovat se tomu, čím vlastně Církev v dějinách světa je. Z toho pak nám vyplyne možnost přiměřeněji posoudit nabídku, se kterou do debaty o uspořádání našeho světa přichází.

I. Vtělení jako klíč k porozumění

a) Přijmout tíži dějin

Minimálně od náboženských válek z počátku novověku není možné o Církvi uvažovat – natož hovořit – s nárokem na důvěryhodnost, aniž by člověk nebral zřetel na hluboké zklamání a z něj postupně vyrostlý despekt, který vůči Církvi naše západní společnost sdílí. Chápeme tedy, že sebelépe myšlené sebeidentifikace církve¹¹ (např. *Církev je v lidstvu a ve světě svátostí Boží lásky, a proto také velkodušné naděje, která podněcuje a podpírá každý autentický záměr i dílo směřující k osvobození člověka i k jeho povznesení. Církev je mezi lidmi stánkem Božího společenství, Boží příbytek mezi lidmi* atd.) vyjadřované bez reflexe této „zhrzené lásky“ sotva mohou způsobit (zvláště v našich českých poměrech) něco jiného, než další prohlubování odcizení. Proto se zde aspoň zásadně pokusíme o poskytnutí přiměřeného kontextu, v němž se dá lépe porozumět tomu, proč i dnes má smysl Církvi naslouchat.

Křesťanství vyrůstá ze skutečnosti, která v počátku byla zdrojem nepochybného pohoršení (Židů, Řeků i Římanů): Bůh nezůstal nedostižný „na svém trůnu v nebesích“, ale vydal se lidem v Ježíši Nazaretském. Tato neuvěřitelná Boží blízkost, která – má-li být aspoň v zásadě popsána, tak obratem „sám sebe se vzdal“ – je od počátku křesťanství zdrojem téměř nesnesitelného napětí mezi svatostí a dějinností. V prvních desetiletích utváření křesťanství (v poslední třetině 1. století) se toto napětí ještě dařilo řešit důvěrou, že tento náš svět už brzy pomine a nastane trvalá Boží vláda. Apoštol Pavel, který také nejprve slibuje, že už oni sami tuto definitivní proměnu zažijí (1 Tes 4,15), musí později Soluňské připravovat na čekání mnohem delší (2 Tes 2). V následujících staletích – až do dnes – se tedy musí Církev (chápaná jako celek křesťanů) vyrovnávat s tím, že definitivní obnova Boží vlády ve světě není „na spadnutí“ a že se tedy musí v tomto světě naučit žít sice s očekáváním tohoto definitivního Božího vítězství, ale s respektem k dějinné přítomnosti. Všechny velké krize Církve – včetně jejího rozdělení na tři proudy (katolický, pravoslavný a protestantský) – tím nebo oním způsobem souvisely právě s touto dvojznačnou rolí: jak zpřítomňovat věčného Boha v dějinách.

Je nepochybné, že Církev v této úloze mnohdy selhávala. Za katolíky to vyznal o popeleční středě roku 2000 papež Jan Pavel II. Bylo by ale nespravedlivé, v rozporu s historickou pravdou, vidět v souvislosti s rolí Církve v dějinách jenom toto. Naše evropská civilizace by bez zásadního vkladu církve (zejména po zhroucení Římské říše) byla ochuzena o některé skutečnosti, na které je právem hrdá a dokonce jí umožnily po několik století světovou dominanci: vědu, ideu lidských práv a demokracii. V Církvi a skrze Církev zazářily v dějinách lidstvu paprsky Boží přítomnosti v takových osobnostech, jako byl kníže Václav, Vojtěch Slavníkovec, František z Assisi, Anežka Česká, Terezie z Ávily, Kateřina Sienská, František Saleský, Tomáš Moore, Jan Ámos Komenský, Jan Bosco, Terezie z Lisieux, Edita Steinová, Jan XXIII., Albert Schweitzer či Matka Tereza.

Církev, která dnes v civilizaci Západu (a tím spíše u nás) nemá jinou moc, než moc slova, nabízí svou zkušenost i své poznání, pročištěné pokáním jako svůj příspěvek k hledání cesty pro svět, o něž dnes usilují zodpovědní lidé i zodpovědné struktury na celé planetě Zemi. Pevnost jejich východisek nečiní z této nabídky rigidní naukový systém, nýbrž návrh schopný otvírat se *novým věcem; představuje se jako trvale otevřené „staveniště“, kde věčná pravda proniká a prostupuje kontingentní novoty a vytyčuje cesty spravedlnosti a míru.*

¹¹ Následné citace jsou z *Kompendia* a odrážejí se v nich učení církevních dokumentů 2. vatikánského koncilu

b) Nabídka církve: Lidštější svět

Církev nemůže být lhostejná vůči tomu, co se v lidské společnosti rozhoduje, produkuje, prožívá, vůči mravní úrovni společenského života, která má být autenticky lidská a zlidšťující. Společnost a spolu s ní politika, ekonomie, práce, právo, kultura nepředstavují čistě sekulární a světskou oblast, která by ležela mimo hranice poselství spásy a spásonosného dění nebo se mu vymykala. Společnost a všechno, k čemu v ní dochází, se dotýká člověka – a proto i církve. Jedná se tedy o budování lidštější obce, která by se více podobala Božímu království. Sociální nauka je proto integrální součástí evangelizační služby církve.

II. Metodické zásady nabídky církve¹²

◆ *Poznání osvícené vírou*

Sociální nauka církve je *přesné vyjádření* výsledků hlubokého zamyšlení ve světle víry a církevní tradice nad složitou skutečností lidské existence ve společnosti a v mezinárodním kontextu. Je založena na stětávání křesťanského života a svědomí se situacemi tohoto světa a realizuje se úsilím, které vyvíjejí jednotlivci, rodiny, kulturní a veřejní činitelé, politici a státníci, aby dali křesťanskému životu podobu a uplatnění v dějinách.

◆ *Upřímný dialog s každou formou vědění*

Sociální nauka církve využívá veškeré poznání, ať už pochází z jakékoli oblasti, a proto platí, že se vyznačuje interdisciplinarností, která patří mezi její základní charakteristiky. Aby mohla lépe uplatnit v různých a stále se měnících sociálních, hospodářských a politických oblastech pravdu o člověku, vstupuje tato nauka do dialogu s různými disciplínami, které se zabývají člověkem, a integruje jejich příspěvky. Sociální nauka církve využívá význačné přínosy filozofie a také výdobytky ostatních humanitních věd v oblasti popisu příslušných fenoménů. *Žádná věda není vyloučena, neboť je nositelkou určité části pravdy.*

◆ *Úsilí o vytvoření společnosti, která je smířena ve spravedlnosti a lásce*

Jedná se především o hlásání celistvého pohledu na člověka a na lidské záležitosti, a to nejen na rovině teologické, nýbrž také praktické: jde o probouzení, orientování a formování svědomí.

Na druhé straně obnáší také úlohu žaloby při střetu s hříchem. Valná část sociální nauky církve je podmíněna a určena velkými sociálními otázkami, na něž je třeba poskytnout odpověď ve smyslu *sociální spravedlnosti.*

◆ *Poselství pro všechny*

Sociální nauka církve se výslovně obrací na všechny lidi dobré vůle, vyznavači ostatních náboženství i osoby, které nepatří k žádné náboženské skupině.

¹² Podrobnosti lze přehledně nalézt ve 2. kapitole Kompendia sociální nauky katolické církve - část II. *Povaha sociální nauky církve*

Základní stavební kameny

III.

Touto kapitolou začínáme seznamování s vlastní sociální naukou katolické církve. Chceme ukázat, že se nejedná o nějakou „odtažitou či naivní doktrínu“, ale o moderní nástroj pro přístup k problémům současného světa. Zde představíme její hlavní pilíře – principy a hodnoty, které pak v dalších kapitolách rozvedeme v návaznosti na konkrétní oblasti lidské společenské existence.

I. Principy

1. Primát lidské důstojnosti

Jeho základem jsme se již zabývali: Každý člověk je obrazem Božím, jedinečnou myšlenkou Boží lásky, bytostí, jejíž svobodu respektuje sám Tvůrce. Důsledky tohoto prvního principu se projevují ve všech principech dalších a jsou nepominutelným základem všech konkrétních návrhů církve pro společný život lidí na naší planetě. Zvláště se těm důsledkům budeme věnovat v kapitole o lidských právech (4.) a o rodině (5.)

2. Společné dobro

Princip společného dobra vyplývá z důstojnosti, jednoty a rovnosti všech osob. Je tím, co umožňuje všestranný harmonický rozvoj jak každému členu, tak i skupinám ve společnosti. Je nedělitelné, patří všem i každému, nespočívá v prostém součtu jednotlivých dober každého subjektu patřícího ke společnosti. Všichni mají právo využívat plodů společného dobra, ale zároveň mají za jeho uskutečňování odpovědnost, a to nejen jednotlivci, ale i stát.

Je zřejmé, že se jedná o princip, jehož naplňování v praxi – zejména praxi politické a ekonomické – je velmi obtížné. Přesto je z našeho hlediska nepominutelnou podmínkou úspěšného života společnosti. Přitom společné dobro není cílem samo o sobě, má totiž hodnotu jen s ohledem na dosahování posledního cíle osoby a na univerzální společné dobro celého lidstva. Nelze jej navíc ochuzovat o jeho transcendentní rozměr, protože prostý socioekonomický blahobyt by byl zbaven nejen nejhlubšího důvodu své existence, ale i šance na dlouhodobou prosperitu.

3. Univerzální určení statků

Jde o konkrétní důsledek principu předchozího: Stvořené statky se mají dostat spravedlivou měrou všem. Uvedený princip se zakládá na skutečnosti, že původním zdrojem všech statků je čin samotného Boha, který stvořil svět a dal člověku zemi nejen proto, aby si ji podmanil svou prací a užíval jejích plodů, ale aby vytvářel s druhými skutečné společenství bratří a sester.

Soukromé vlastnictví je ve shodě s přirozeným řádem a rozšiřuje lidskou svobodu. Právo na soukromé vlastnictví však musí být podřízeno principu univerzálního určení statků: vlastnění statků má být spravedlivě dostupné všem lidem, aby se tak všichni alespoň v nějaké míře stali vlastníky. Proto křesťanská tradice nikdy neuznávala, že právo na soukromé vlastnictví je absolutní a nedotknutelné. Vždy je chápala v širší souvislosti společného práva všech na užívání bohatství celého stvoření. Člověk nemá statky vlastnit tak, jako by byly jen a jen jeho, nýbrž jako by byly společné, protože vyšší než lidské zákony a soudy je zákon a soud Kristův.

4. Subsidiarita

Princip *subsidiarity* (případné pomoci) je uváděn už v první sociální encyklice *Rerum novarum* (1891). *Subsidium* znamená podporu, pomoc. Princip subsidiarity znamená, že stát a společnost mají občanům a malým společenstvím poskytovat podporu a pomoc (v oblasti ekonomické, institucionální a legislativní), ale ponechat jim svobodu – a tím i zodpovědnost

Heslovitě to lze vyjádřit takto: *tolik svobody, kolik možno – tolik zasahování, kolik nutno*. Podle subsidiarity musí být společnost budována zdola v zařízeních, která jsou nejbližší jednotlivým osobám, a vyšší společenství musí nastoupit teprve tehdy, když nižší společenství příslušné úkoly plnit nestačí. Princip subsidiarity se tak stává podmínkou výstavby svobodné společnosti. Jistě i proto se stal základním pilířem budování občanské společnosti.

5. Spoluúčast (participace)

Participace je logickým důsledkem subsidiarity. Je to jednak zodpovědná účast co největšího počtu občanů na rozvoji sociálního, ekonomického, politického a kulturního života občanské společnosti, jednak jeden z pilířů demokratického uspořádání společnosti (dost lidí se však dívá na politiku jako na „špinavost“ nebo nejeví o věci veřejné sebemenší zájem).

Princip participace spolu s principem svobody a subsidiarity může znamenat maximum možné účasti na uskutečňování společného dobra.

6. Solidarita

Solidarita zvláštním způsobem upozorňuje na společenskost lidské osoby, rovnost všech lidí co do důstojnosti i před právem, společné putování lidí a národů směrem ke stále vědomější vzájemné jednotě. Ještě nikdy v dějinách nebylo rozšířeno vědomí vzájemné závislosti lidí a národů jako dnes. Obrovský pokrok, jehož lidstvo dosáhlo v oboru informačních technologií, umožňuje poprvé od začátku lidských dějin okamžité spojení kohokoli s kýmkoli na celé planetě a tím se nevídaným způsobem zrychluje všeobecný pokrok ve všech oborech lidského vědění.

Přesto se stále zvětšuje propast mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. Tyto nerovnosti jsou ještě umocňovány různými formami vykořisťování, útlaku a korupce, které negativně působí na vnitřní život mnoha zemí i na jejich začlenění do mezinárodního společenství. Proces vzájemné závislosti, který je provázen nespravedlností globálních rozměrů, by měl být doprovázen zvýšeným nasazením v rovině eticko-sociální.

II. Hodnoty a jejich poměr k principům

Sociální nauka církve ukazuje nejen principy, které musí být respektovány, ale také základní hodnoty, které vyžadují praktické uplatňování základních principů ve shodě s ctnostmi. Jedná se o *pravdu, svobodu, spravedlnost a lásku*.

Lidé jsou povinni trvale směřovat k pravdě, respektovat ji a žít v pravdě. Úsilí o pravdu musí být silnější než každý pokus jeho nároky relativizovat nebo zraňovat. To se týká zvláště sdělovacích prostředků a ekonomiky. Má vztah zejména k prvním dvěma principům.

Svoboda je nejvznešenějším znamením podobnosti člověka s Bohem a tím také znamením vysoké důstojnosti každé lidské osoby. Ve jménu svobody bychom měli odmítat to, co je mravně negativní. Vztahují se k ní zejména první, čtvrtý a pátý princip.

Spravedlnost je základní mravní ctnost. Podle klasické formulace je „spravedlnost pevná vůle dávat Bohu a bližnímu to, co jim právem náleží.“ Souvisí s ní především třetí a pátý princip.

Láska je nejvyšším a univerzálním kritériem celé sociální etiky. Láska předpokládá spravedlnost a zároveň ji překračuje. Žádné zákonodárství, žádný systém pravidel nebo dohod nedokáže přimět lidi a národy k tomu, aby žili v jednotě, bratrství a míru. To dokáže jedině láska. Je nosným zdrojem všech principů, nejdůležitější pak solidarity.

Lidská osoba a její práva

IV.

Vstupujeme do oblasti, která v určitém podstatném smyslu předznamenává prakticky všechna konfliktní témata, s nimiž je křesťanství konfrontováno v současnosti – zejména v západní společnosti. Ano – jde kupříkladu o potraty, euthanasii, „alternativní sexualitu“, antikoncepci, celoživotní manželskou věrnost či celibát. Všechno vyrůstá z jednoho kořene: naprostého neporozumění křesťanskému chápání člověka. Podíváme se proto na něj podrobněji. Vodítkem nám při tom bude přesvědčení, že spravedlivou společností je možno uskutečnit jedině v úctě k transcendentální důstojnosti lidské osoby: *Člověk, vnímaný ve své historické konkrétnosti, představuje srdce a duši katolické sociální nauky*¹³.

I. Biblické pojetí člověka a jeho situace

Úvodní rozvrh tohoto pojetí je nepochybně velkolepý: Církev vidí v člověku, a to v každém člověku, živoucí obraz samotného Boha, což je zdrojem jeho důstojnosti. Dokonce platí: *Člověk existuje jako jedinečná a neopakovatelná bytost, existuje jako určité „já“, které je schopné chápat sebe, vlastnit sebe a determinovat sebe. Lidskou osobu je nutno chápat v její neopakovatelné a nezničitelné jedinečnosti*¹⁴. A to vše vrcholí v přesvědčení, že *Kristus, Syn Boží, se svým vtělením jistým způsobem spojil s každým člověkem*.¹⁵

To vše má ale jeden důsledek, který typické současné západní sekulární myšlení vehementně odmítá: Takto pojatý člověk – jako *obraz Boží* – není „vržen“ do světa a života v něm bez určitého „návodu k použití“. Jeho Autor – Bůh – jej vybavil schopností poznávat podstatu jeho vlastního bytí. V tradiční katolické nauce se tomu říká „*přirozenost*“. Ten termín dnes hodně dráždí, protože vskutku není nijak samozřejmé, jak se tato *přirozenost* – zejména v konkrétních formách – spolehlivě poznává.¹⁶ Ale ve svém jádru jde o skutečnost, která je v biblickém pojetí člověka naprosto logická: Má-li si člověk vést v životě spolehlivě a bez zbytečných katastrof, je potřeba, aby respektoval principy, podle kterých byl stvořen svět i on sám. Bude-li je naopak ignorovat a vymýšlet si je na vlastní pěst, nedopadne to dobře.

Navíc vše probíhá v situaci, která se radikálně liší od původního Božího „plánu“ – už jsme na to upozornili v první kapitole: Úžasná vize stvoření světa i člověka Bohem je neoddelitelná od dramatického obrazu vzpoury stvoření proti svému Tvůrci (tradičně *prvotního hříchu*). U kořenu osobní i společenské narušení, které různým způsobem snižují hodnotu a důstojnost lidské osoby, je poranění, které se nachází v samém nitru člověka. Skutečnost hříchu se promítá do dvojího zranění; jedno hříšník zasazuje sám sobě a druhé vztahu k bližnímu¹⁷.

II. Člověk - Návod k použití

◆ ***Partner Boží***

Podobnost s Bohem jasně ukazuje, že podstata člověka i její uskutečňování v životě (*esence i existence*) se zásadním způsobem a v nejhlubším slova smyslu vztahují k Bohu. Celý život člověka je tedy otázkou po Bohu a hledáním Boha. Zmíněný vztah může být zneuznán, člověk na něj může zapomenout či jej odsunout stranou, nikdy ho ale nemůže zrušit. K lidské osobě patří otevřenost transcenci: člověk je otevřen vůči nekonečnu a vůči všem stvořeným bytostem.

¹³ Jan Pavel II.: *Centesimus annus*, č. 11

¹⁴ *Kompendium*, 131

¹⁵ *Konstituce Radost a naděje* č. 22

¹⁶ Poněkud to následně rozvedeme v souvislosti s „*přirozeným zákonem*“.

¹⁷ *Některé hříchy kromě toho představují svým vlastním předmětem určitý přímý útok na bližního. Zejména takové hříchy se pak označují jako sociální. Sociálním hříchem je každý, který porušuje spravedlnost ve vztahu mezi osobou a osobou, mezi osobou a komunitou, mezi komunitou a osobou. Sociálním hříchem je také každý hřích proti právům lidské osoby, počínaje právem na život, což se týká i ještě nenarozeného člověka, či na tělesnou integritu.* *Kompendium*, 118

◆ **Jednota ducha a těla**

Prostřednictvím *tělesnosti* v sobě člověk sjednocuje prvky materiálního světa a začleňuje se do něj. Tento svět je místem jeho realizace a projevení jeho svobody, nikoliv vězením nebo vyhnáním. Není správné pohrdat tělesným životem. Svou *duchovostí* člověk překračuje souhrn všech věcí a proniká do nehlubší struktury skutečnosti. Bible hovoří v této souvislosti o *srdci* člověka. Srdce označuje duchovní niternost člověka, tedy to, co jej odlišuje od každého jiného tvora.

◆ **Svoboda – velikost i bída člověka**

Naše svoboda je určována pravdou, nikoliv našim chtěním nebo vkusem. *Je to svoboda stvořené bytosti, čili darovaná svoboda, kterou je třeba přijmout jako semeno a zodpovědně ji pak nechat dozrávat. Je-li tomu opačně, pak svoboda umírá, a zneužívaná svoboda ničí člověka i společnost*¹⁸. Dnešní západní civilizace – tak „přisahající“ na svobodu – je modelovou ukázkou.

Pravdu ohledně dobra a zla člověk na konkrétní a praktické rovině rozpoznává na základě úsudku svědomí, které jej vede k tomu, aby na sebe bral zodpovědnost za vykonané dobro i za zlo, jehož se dopustil: Tímto způsobem *praktický úsudek svědomí*, jenž ukládá člověku povinnost vykonat určitý čin, *se jeví jako pouto mezi svobodou a pravdou*¹⁹.

*Uplatňování svobody v sobě obsahuje poměr k přirozenému mravnímu zákonu, který má univerzální povahu a který předchází všechna práva i všechny povinnosti a přidružuje se k nim.*²⁰

Svoboda je tajemně nakloněna k tomu, aby zrazovala otevřenost vůči pravdě a lidskému dobru, velmi často upřednostňuje zlo i sobeckou uzavřenost, přičemž ze sebe činí božstvo, které rozhoduje o dobru a zlu: Lidská svoboda tedy potřebuje být osvobozena. Ježíšem, který nejen přináší pojetí svobody, jež nevede ke zničení člověka, ale sám pro toto pojetí vytváří podmínky.

◆ **Tvor společenský – a přesto jedinečný**

*Vztah mezi Bohem a člověkem je základem vztahového a společenského rozměru lidské přirozenosti. Člověk není samotářskou bytostí, je totiž v jádru své přirozenosti bytost společenská a bez vztahu k ostatním nemůže žít ani rozvíjet své vlohy*²¹. Osobu nelze nikdy myslet výhradně jako absolutní individualitu, která by se sama zbudovala a stála na sobě samé, jako kdyby její charakteristiky nezávisely na ničem jiném nežli na ní samotné. Není možné ji pojímat ani jako pouhou buňku organismu, který by byl přinejlepším ochoten uznat pouze a výhradně její funkcionální roli uvnitř nějakého systému.

◆ **Dvě rovnocenné tváře lidství**

*Muž a žena se těší stejné důstojnosti a mají rovnocennou hodnotu nejen proto, že oba jsou ve své vzájemné odlišnosti Božím obrazem, ale ještě z hlubšího důvodu proto, že obrazem Boha je dynamismus vzájemnosti, která oduševňuje ono ‘my’ lidské dvojice*²². Mužství a ženství odlišuje dvě individua stejné důstojnosti, která však neznamená statickou nerozlišenost, protože ženské specifikum je odlišné od mužského specifika. Tato odlišnost v rovnosti je čímsi nezbytným i obohacujícím pro harmonické soužití lidí. Žena je doplněním muže stejně jako muž je doplněním ženy. Muž a žena se tedy vzájemně doplňují, a to nejen z fyzického a psychického hlediska, ale také ontologicky.

*Muž a žena jsou ve vztahu k ostatním především jako ti, jimž byly svěřeny životy druhých*²³.

¹⁸ Jan Pavel II. *Veritatis splendor*, č. 86 a 44

¹⁹ *Právě proto se svědomí vyjadřuje úkony úsudku, jež obražejí pravdu o dobru, a nevyjadřuje se libovolným rozhodováním. Zralost a zodpovědnost těchto úsudků – a tím vlastně i člověka jako jejich subjektu – se neměří osvobozením svědomí od objektivní pravdy ve prospěch domnělé nezávislosti vlastního rozhodování, nýbrž naopak horlivým hledáním pravdy a vůlí dát se od ní vést při jednání.* (Jan Pavel II. *Veritatis splendor*, č. 61.)

²⁰ Srov. Jan Pavel II. *Veritatis splendor*, č. 50; *Přirozený zákon „není nic jiného nežli světlo inteligence, které do nás vložil Bůh. Díky tomuto světlu víme, co je třeba konat, a čemu je třeba se naopak vyhybat. Zmíněný zákon nebo světlo Bůh daroval člověku při stvoření.“* (Sv. Tomáš Akvinský)

²¹ Konstituce *Radost a naděje*, č. 12

²² Srov. KKC § 2334 a § 371

²³ Srov. Jan Pavel II. *Evangelium vitae*, č. 19

◆ **Křesťanský realismus zdrojem naděje**

Křesťanský realismus vnímá propast hříchu, ale činí tak ve světle naděje, která je mocnější než jakékoli zlo, naděje darované nám v díle Ježíše Krista, jenž rozprášil hřích a smrt²⁴.

III. Lidská práva

◆ **Primát lidské osoby**

Lidská osoba nesmí být v žádném případě pojmána jako pouhý prostředek za účelem dosažení cílů, které by byly cizí jejímu vlastnímu rozvoji. Proto ani život lidské osoby, ani její myšlenkový rozvoj, ani její schopnosti, ani ti, kdo mají podíl na jejím osobním a společenském životě, nesmějí být vystaveni nespravedlivým omezením v uplatňování svých práv a svobod. Lidská osoba nesmí být v podřízenosti vůči projektům ekonomického, sociálního a politického charakteru, kterou by jí ukládala jakákoli autorita, třeba ve jménu domnělého pokroku občanské komunity jako celku nebo pokroku ostatních osob. Veřejné autority tudíž musí bdít nad tím, aby bylo zaručeno skutečné uplatňování lidských práv.

◆ **Zdroj lidských práv**

Církev vysoce hodnotí Deklaraci lidských práv. Tato práva Jan Pavel II. definoval jako *skutečný milník na cestě mravního rozvoje lidstva²⁵*. Deklarace *zůstává jedním z nejvznešenějších projevů lidského svědomí naší doby*. Poslední zdroj lidských práv však nespočívá pouze ve vůli lidských bytostí, v realitě státu, v politických pravomocích, nýbrž v člověku samotném a v jeho Stvořiteli²⁶.

◆ **Hlavní lidská práva**

Jan Pavel II. podává tento jejich výčet: právo na život, k němuž patří významné právo růst po početí v matčině lůně; právo žít v úplné rodině a v mravním prostředí, vhodném pro vývoj a rozvoj osobnosti; právo dovést svůj rozum a svobodu ke zralosti hledáním a nalézáním pravdy; právo podílet se na práci při využívání statků země a získávat z ní obživu pro sebe a své blízké; právo svobodně založit rodinu a plodit a vychovávat děti za odpovědného uplatňování vlastní sexuality. Zdrojem a syntézou těchto práv je v určitém smyslu náboženská svoboda, chápaná jako právo žít v pravdě vlastní víry a v souladu s transcendentní důstojností vlastní osoby²⁷.

◆ **Jednota práv a povinností**

Lidská práva musí být zaručena nejen jednotlivě, ale v celém svém souhrnu. Pokud by tato práva byla zaručována pouze částečně, znamenalo by to určitý druh jejich zneuznávání. Téma práv člověka je totiž nerozlučně spjato s tématem povinností člověka. *Proto ti, kdo se dožadují vlastních práv, ale na své povinnosti buď úplně zapomínají, nebo je plní nedostatečně, jsou jako lidé, kteří jednou rukou stavbu budují, zatímco druhou rukou ji boří.*²⁸ Postižené osoby jsou plně lidskými subjekty a nositeli práv i povinností přes omezení a utrpení, vepsané do jejich těl i schopností a je třeba zásadně odmítnout diskriminaci ze strany silných a zdravých vůči slabým a nemocným.

◆ **Nutnost společného úsilí**

Pole lidských práv se rozšířilo o práva národů a národností. Shodě v uznávání důstojnosti každého člověka a každého národa musí odpovídat vědomí, že lidskou důstojnost bude možno střežit a rozvíjet jedině společně, když se o ni bude zasazovat celé lidstvo. *Výhradně prostřednictvím svorného působení lidí a národů upřímně zaměřených k dobru všech ostatních bude možno dosáhnout autentického univerzálního bratrství²⁹.*

²⁴ Jan Pavel II. *Reconciliatio et paenitentia*, č. 10.

²⁵ Jan Pavel II. Projev ke generálnímu shromáždění Spojených národů 2. října 1979, č. 7

²⁶ Jan XXIII. *Pacem in terris*, č.9

²⁷ Jan Pavel II. *Centesimus annus*, č. 47

²⁸ Jan XXIII. *Pacem in terris*, č. 30

²⁹ Srov. PAVEL VI. Projev ke generálnímu shromáždění Spojených národů, 4. října 1965

Rodina – „kmenová buňka“ společnosti

V.

Metafora v nadpisu této kapitoly vyjadřuje nadmíru závažnou skutečnost: rodina je začátek nového života i schránka úžasného detailního plánu, ale je též potenciální úspěšný realizátor tohoto plánu – vloženého samým Stvořitelem. To, společně s metaforou o rodině jako *sociální děloze*³⁰, která umožní lidskému mláděti socializovat se z biologické bytosti na člověka, vytváří z našeho hlediska určující základ jakéhokoliv perspektivního uvažování o rodině.

I. Rodina jako první přirozená společnost

Základní myšlenku této kapitoly tedy můžeme vyjádřit takto: I když připustíme, že určitá část lidství mohla vzniknout postupně v tlupě lidských předchůdců, duševní a duchovní (individuální) existence člověka vznikala od počátku a vzniká dodnes láskou rodičovského páru³¹. Tato skutečnost opravňuje výjimečnost postavení rodiny vůči všem ostatním sociálním institucím včetně státu a vyzvedává povolání rodičů jako povolání spolupracovníků Stvořitele.

Vznik kooperující společnosti a posléze vznik státu si nelze představit jinak, než jako návaznost na úspěšnou plodnost rodin. Samozřejmě plodnost původně více v biologickém, postupně více v „humanistickém“ slova smyslu. V rodině se rodilo a stále rodí nejen dítě, ale i osobnost člověka, jeho ctnosti, jeho tvořivost a jeho sociální kompetence, je tedy první a základní strukturou „mezilidské ekologie“. Z křesťanského hlediska pak rodina představuje *domácí církev*.

II. Manželství jako základ rodiny

Presvědčení, že manželství je základem rodiny, není myšlenka specificky křesťanská – za samozřejmou ji považovaly všechny velké náboženské i kulturní okruhy na naší planetě. V jisté míře platí totéž i pro zjištění, které své vrcholné vyjádření našlo v křesťanství: monogamní manželství a plodné rodičovství překračuje lidské síly a je od počátku, v neztenčené míře dodnes, posilováno či zabezpečováno velkou mírou Boží milosti - Bůh chce být garantem manželské lásky a rodinné vztahovosti.

Z hlediska křesťanského charakteristickými rysy manželství jsou:

- ◆ *úplnost*, takže manželé se vzájemně darují se všemi složkami své osoby, tedy na tělesné i duchovní rovině;
- ◆ *jednota*, takže manželé se stávají „jedním tělem“;
- ◆ *nerozlučitelnost* a *věrnost*, které vyplývají ze vzájemného definitivního sebedarování;
- ◆ *plodnost*, k níž je manželství přirozeně zaměřeno. Eventuální nedobrovolná biologická neplodnost žádnou z těchto charakteristik neruší³².

Specifický křesťanský důraz na jednotu a nerozlučitelnost – pro křesťany nacházející své nejhlubší završení ve svátostném charakteru manželství³³ – je současně zdrojem mnoha nepochopení a kritik (viz dále). Pro většinu lidí dneška je přesvědčení, že manželství se uzavírá „nejen na zemi, ale i v nebi“, příliš „tvrdá řeč“. Vzápětí se tomu budeme věnovat podrobněji.

Rodina je prostředím, kde se daří ve vlastním slova smyslu a nejpřirozenějším způsobem žít lásku. Ta však musí vycházet ze svobodného sebedarování manželů a jejich vzájemného doplňování. Láska se projevuje také prostřednictvím pozorné péče o staré lidi, kteří žijí v rodině. Tento důraz na intimitu rodiny a rozhodující význam kvality vztahu mezi manželi je nosnou základnou každého odpovědného křesťanského uvažování o manželství a rodině.

³⁰ Metafora pochází od českých psychoterapeutů PhDr. Ludmily Trapkové a MUDr. Vladislava Chvály

³¹ *Láska rodičů je nejen pramenem, ale životodárným principem, a proto také normou, která poznamenává a vede celou konkrétní výchovnou činnost a obohacuje ji hodnotami, jako je mírnost, stálost, dobrotivost, služba, nezištnost, obětavost a sebezápor, jež jsou nejvzácnějším plodem lásky.* (Jan Pavel II. *Familiaris consortio*, č. 36.)

³² Jeho nerozlučný charakter a jeho hodnota společenství přetrvávají i tehdy, když potomstvo, po němž se upřímně touží, nepřichází, aby manželský život učinily kompletním.

³³ Původní lidskou skutečnost manželství prožívají pokřtění, díky Kristovu ustanovení, v nadpřirozené svátostné formě

III. Katolická morální nauka v konfliktu s „duchem doby“

Drtivá většina výhrad, které dnes míří na morální nauku katolické církve, se týká právě oblasti manželství a lásky vůbec. Zde jsou hlavní „linie bojů“:

- ◆ *Celoživotní závazky likvidují možnost seberealizace*: Naopak - schopnost takové závazky přijmout, je nutnou podmínkou skutečné lidské zralosti a odpovědnosti; upevňování rodinného společenství je nezbytnou protiváhou ke stále individualističtější společnosti
- ◆ *Když city vyprchají, člověk nemůže milovat*: Láska není pouze emocí a nestojí pouze na pocitech – jejím nejhlubším zdrojem je sám Duch svatý³⁴;
- ◆ *Nerolůčitelnost je chomout, který si církev vymyslela na lidi, aby jim vládla*: Nerolůčitelnost je nejen ochranou před vrtkavostí lidského srdce a ochranou dětí vždy těžce postižených rozpadem manželství jejich rodičů³⁵, ale hlavně důsledek vzájemného definitivního sebedarování, které přijal Bůh; na druhé straně církev uznává, že mohou být situace znemožňující společné soužití³⁶; skutečně bolestným a nesnadno řešitelným problémem jsou situace lidí civilně rozvedených a znovu sezdaných.³⁷
- ◆ *Své určení pohlaví si zvolím sám*: Pojímat pohlavní určení pouze jako kulturní a společenský produkt interakce mezi komunitou a jednotlivcem, aniž se ohlížíme na pohlavní totožnost osoby ani na pravý význam sexuality, je z antropologického hlediska zásadní omyl, který má řadu konkrétních důsledků, například v oblasti výchovy.
- ◆ *Na svojí lásku nepotřebujeme „papír“*: Tato „divoká“ *fakticky existující soužití* se zakládají na falešné koncepci svobody rozhodování jednotlivce. Nerespektují zásadní požadavek, že rozhodnutí k trvalosti soužití je nejdůležitější podmínkou k reálnému růstu vztahu, a ten je zase podmínkou k právu počít a vychovávat dítě. Rozhodnutí k trvalosti soužití je zásadně odlišné od zkoušení kvality soužití, neboť reálné nároky manželství a rodičovství v nezávazném soužití vyzkoušet nelze.
- ◆ *Homosexuální manželství je normální*: Požadavek právního uznání homosexuálních soužití jako alternativy k manželství vůbec nerespektuje „návod k použití člověka“³⁸.
- ◆ *Žena má právo rozhodovat o svém plodu*: Plod není věc ani prostá součást ženina těla (např. jako její orgány), nýbrž lidská bytost, jejíž práva je třeba chránit od početí. Zabitím plodu se definitivně bere právo na život jedinečné bytosti, která by z něj vzešla³⁹.
- ◆ *O metodách regulace početí si rozhodují sami manželé*: Pokud se jedná o „prostředky“ odpovědného plození, církev odmítá nejen potrat a sterilizaci, ale i používání různých forem umělé antikoncepce, neboť je pokládá za antropologicky neodpovídající lidské sexualitě⁴⁰. Obdobně nauka katolické církve odmítá jako mravně nepřijatelné všechny mimotělní reprodukční techniky (zejména vznikají-li nadbytečná embrya).

³⁴ *Lidská bytost je stvořena pro lásku a bez lásky nemůže existovat. Jestliže se láska projevuje v naprostém sebedarování dvou osob v jejich vzájemném doplňování, pak tato láska nesmí být omezena pouze na emoce a pocity, a tím spíše ne na pouhé sexuální vyjádření. Ve společnosti, která směřuje k tomu, že se stále více relativizuje a banalizuje zkušenost lásky a sexuality, společnosti, která vynáší povrchní aspekty života, přičemž zamířuje jeho základní hodnoty, se stává naléhavým jako nikdy předtím zvěstovat a dosvědčovat, že pravda manželské lásky a sexuality existuje tam, kde se uskutečňuje plně a naprosto sebedarování osob, charakterizované jednotou a věrností.* (Konstituce *Radost a naděje*, č. 48)

³⁵ Zde nic neznamenají „svědectví“ celebrit, jak rozvod rodičů přežily „v pohodě“; rozhodují jasná sociologická fakta

³⁶ Podrobnosti uvádí Kodex církevního práva

³⁷ Teoreticky sice církev neponechává jejich osudu ty, kdo po rozvodu vstoupili do nového svazku: *povzbuzuje tyto lidi, modlí se za ně a podporuje je ve víře a naději*, v praxi však drtivá většina z nich církev opouští.

³⁸ Homosexuální osoba musí být plně respektována co do své důstojnosti. Povinný respekt však neznamená legitimaci takového chování, které není v souladu s mravním zákonem. Odmítáme „dějinný experiment“ s rozsáhlými následky.

³⁹ Důvody uváděné pro „právo ženy se svobodně rozhodnout, zda dítě přijme“, by se daly beze změny používat i pro případ, že se svého dítěte zbaví ihned po porodu (nebo dokonce i kdykoliv později) – a to je zjevně nepřijatelné.

⁴⁰ Podrobně viz Pavel VI. *Humane vitae*. Jde o nejkontroverznější stanovisko uvnitř samotné katolické církve: např. v lednu 2001 uveřejnil Statistický institut polské katolické církve, že jej akceptuje pouze 25% polských věřících.

IV. Rodina jako hlavní představitelka společenského života

Církev naléhavě vyzývá rodiny k účasti na společenském a politickém životě, protože „*ony samy jsou 'hlavními představitkami' v oblasti takzvané 'rodinné politiky', a proto na sebe musí brát odpovědnost za přeměnu společnosti.*“⁴¹ Za touto výzvou stojí pozoruhodná vize. Rodina je přirozeně instituce, která se *neorientuje podle logiky trhu, nýbrž podle logiky sdílení a solidarity mezi jednotlivými generacemi*⁴². Přesně tyto hodnoty současné výkonové společnosti chybí, stále více je zanedbáván tak důležitý „rodinný rozměr lidské existence“⁴³. Je však zanedbáván i uvnitř rodin samotných a to podceňováním pečovatelské práce v rodině, které by měl věnovat *zodpovědnou pozornost také muž coby manžel a otec*⁴⁴.

V. Výhledy

Západní civilizace neprožívá nikde tak očividným způsobem svou rozpolcenost, jako ve svých postojích vůči rodině. Na jedné straně označuje sama sebe jako rozvíjející se společnost vzdělání a respektu k humánním ideálům, na druhé straně není schopna zajistit svoji vlastní reprodukci jinak, než odčerpáváním lidských zdrojů z jiných civilizačních oblastí a není schopna účinněji přispět k naplnění jedné z hlavních hodnot většiny svých členů, tedy hodnoty žít ve šťastné rodině⁴⁵.

Na základě vzrůstajícího psychologického poznání si lze jen těžko představit, že by člověk společnosti vědění mohl získat nezbytné předpoklady pro své náročnější uplatnění někde jinde, než v rodině. Ani teoreticky nelze namodelovat prostředí, které by lépe vytvářelo specifický prostor umožňující zároveň bezpečný klid pro zrání neuropsychických struktur a zároveň maximální stimulaci novými podněty. Prostředí, které současně generuje jazyk jako nástroj poznání či konstruování světa a současně vytváří odlišné jazykové významy, jejichž znalost utváří intimní prostor bezpečí v rámci rodiny, komunity, národa. Prostor, který je primárně vytvářen siločarami vztahů, a to vztahů dvojpolových, umožňující spontánní oscilaci dítěte mezi mužským a ženským protějškem a zažívání různosti „bezpečných“ postav.

V současné době jsme svědky všeobecného snižování výkonů rodin, které se projevuje jak častějšími haváriemi vztahů, tak klesajícím počtem vznikajících rodin a klesajícím počtem narozených dětí. Existuje obava, že narůstají i počty výchovných selhání rodin, což leží v podtextu bouřlivé diskuse o dětské kriminalitě v posledních letech. Za nejzávažnější problém však považujeme všeobecný pokles důvěry, že společnost dokáže najít nástroje, které fungování rodin podpoří. Tento pokles důvěry je většinou prezentován jako obava o omezování osobní svobody a málo bere v úvahu, že je mnohem více těch, kterým společnost neumožní naplnění jejich rodičovských plánů, kterým tedy jejich osobní svobodu v tomto směru nyní výrazně omezuje, než těch, kterým usnadňuje uskutečnit to, co si skutečně přejí.

Čelit tomu důvěrou v rodinu – důvěrou v lásku – to je jedním z našich současných nejdůležitějších úkolů.

⁴¹ Jan Pavel II. *Familiaris consortio*, č. 44

⁴² Kompendium 248

⁴³ Imperiální ekonomismus G.Beckera a dalších dovedl „racionální kalkulaci“ až do nejintimnějších vztahů mezi mužem a ženou, včetně „produkce dětí“. Je-li blahobyt rodiny (a tím spíše chladně kalkulujících manželů – každého zvlášť) nadřazen všemu, stává se i kalkulem života a smrti počatého dítěte. Přitom hledá i ospravedlnění v potřebě rodičů více „investovat“ do „kvality“ dítěte: potracení jednoho má být zdůvodněno zase racionálně – potřebou „dodat na trh“ „kvalitnější lidský kapitál“. Indický nositel Nobelovy ceny za rok 1998 Amartya Sen píše o „foolish rationality“, a toto *šilenství* kalkulu není nikde víc zjevné než ve „family economics“.

⁴⁴ Jan Pavel II. *Laborem exercens*, č. 19.

⁴⁵ Prokazuje to řada výzkumů, obzvláště ceněná je European Value Study – jsou k dispozici opakovaná měření po deseti letech ve více jak deseti zemích včetně ČR

Jsme spolupracovníci Boží⁴⁶

VI.

Určujícím motivem této kapitoly je důstojnost lidské práce a její význam pro vytváření celého lidského společenství. Současně v ní poukážeme na některé konkrétní důsledky.

I. Práce je příležitostí k tvůrčímu spojení s Bohem

◆ ***Práce je pro člověka přirozená***

V kontrastu s dosti rozšířeným předsudkem, je z křesťanského hlediska práce pro člověka přirozená: není trestem ani prokletím⁴⁷, umožňuje člověku rozvíjet jeho vlohy. Je povinností člověka a podstatně přispívá ke smyslu jeho života. Dokonce – v návaznosti na teologické úsilí posledního půlstoletí⁴⁸ - dnes katolíci chápou, že práce nás přivádí k možnosti účastnit se Ježíšova záchranného konání, jímž se posvěcuje svět, i účastnit se pokračujícího Božího stvořitelského díla.

Ve Starém zákoně je práce chápána jako péče o zemi. Člověk má odpovědnost dobrého, moudrého správce Bohem stvořeného světa. Ježíš po většinu svého života fyzicky pracoval. Cenil si práce, své veřejné působení označuje jako práci a říká, že „dělník má právo na svou (*spravedlivou!*) mzdu“. Člověk se však nesmí nechat prací zotročit, smysl jeho života je Boží království a pokud o ně usiluje, najde správné místo pro vše ostatní. Podstatné je správné uspořádání osobních hodnot⁴⁹. Práce v duchu sjednocení s Ježíšem znamená spolupracovat na jeho vykupitelském díle. Je projevem niterného vztahu člověka ke Stvořiteli a zároveň lidské tvořivosti.

Co z toho pro nás v současnosti vyplývá? Především péče o životní a přírodní prostředí, tj. uchovávání původních sil a zdrojů. Ale též i rozvíjení plodnosti země, její kultivaci. Lze tento úkol uvést do souladu s rostoucí populací a životními nároky? A pokud ano - jakými cestami? Dobrovolnou skromností? Rozvojem šetrných technologií - celým zaměřením vědeckého a technologického rozvoje?

◆ ***Důstojnost práce***

Práce má v životě člověka dvojí význam: objektivní a subjektivní. V *objektivním* smyslu je souhrnem činností a technologií, výrobou. Lidé tak uskutečňují svou „vládu nad zemí“ ve smyslu první knihy Mojžíšovy. V *subjektivním* smyslu je práce posláním či povoláním člověka, stvořeného k obrazu Božímu: člověk je schopen jednat rozumným, cílevědomým způsobem, směřuje k seberealizaci. Zatímco objektivní rozměr práce se mění spolu se změnou zdrojů, prostředků a technologií, jež člověk ve výrobě používá, subjektivní rozměr se nemění. Subjektivní rozměr dává práci její osobitou důstojnost a musí mít přednost před objektivním rozměrem. Práce je povinností člověka vůči Bohu, rodině a celé společnosti, včetně budoucích generací. Je cestou k rozvoji vlastního lidství. Práce potvrzuje podstatu člověka jako stvořeného k Božímu obrazu.

II. Vztah mezi prací a kapitálem

V tomto zásadním vztahu zdůrazňujeme jak přednostní postavení práce před kapitálem, tak i jejich vzájemnou komplementaritu. Práce a kapitál dosahují výsledků ve vzájemné součinnosti. Tato spolupráce nachází nejlépe výraz v účasti zaměstnanců na vlastnictví, řízení a zisku podniku, kde pracují. Soukromé vlastnictví těsně souvisí s předchozím: Právo na soukromé vlastnictví je podřízeno principu univerzálního určení statků (kapitola III.) a nesmí být na překážku práci a rozvoji ostatních. Na první pohled je zřejmé napětí mezi současnou situací a těmito požadavky.

⁴⁶ Srv. Tomáš G. Masaryk: *Jsme dělníci na vinici Boží*; in Karel Čapek: *Hovory s TGM*, s. 267

⁴⁷ „Prokletí“ práce člověka v příběhu o prvotním hříchu (Gn 3,17-20) má poukázat na to, že ve stavu vzpoury stvoření proti Stvořiteli se i práce (podobně jako rození dětí) stává z radosti bolestí. Kritika tu jasně nesměřuje proti práci samé.

⁴⁸ V první řadě se jedná o myšlenkový odkaz francouzského jezuita a paleontologa Pierra Teilharda de Chardin akceptovaný i v klíčovém dokumentu 2. vatikánského koncilu Pastorální konstituci *Radost a naděje*

⁴⁹ *Hleďte především Boží království a jeho spravedlnost – a všechno ostatní vám bude přidáno* (Mt 6,33)

III. Právo na práci

Již z předchozího je jasné, že v katolickém pojetí člověk má základní právo na práci: ta vyjadřuje a podporuje lidskou důstojnost, umožňuje a udržuje rodinu a dává vznik právu na majetek. Musí být k dispozici všem, kdo jsou schopni práce. Plná zaměstnanost je tedy nutným požadavkem na každý ekonomický systém orientovaný na spravedlnost a společné dobro.

Naléhavou otázkou dneška je, jak právo na práci prosazovat ve světě postupující automatizace, robotizace a zdánlivého nebo skutečného „nedostatku práce“? Jde však skutečně o nedostatek práce? Oproti němu stojí nedostatky ve společnosti, které volají po úsilí, po práci na jejich odstraňování: od zanedbaného, špinavého prostředí v některých oblastech měst a odpady zaneřádané přírodní kouty, od lidí, kteří potřebují péči od druhých až po nedostatky kvalifikovaných pracovníků v ekonomice, veřejné správě, vědě. Otázkou je tedy, jak uspokojit potřebu práce na jednom místě pomocí jejího přebytku na jiném místě a v jiných podmínkách. Zaměstnanost závisí na profesionálních schopnostech lidí a tím na vzdělání a výchově. S tím souvisí potřeba (re)kvalifikace a celoživotního vzdělávání. Tyto vzdělávací činnosti samy představují práci a strávený čas⁵⁰.

IV. Vzdělání a všestranný rozvoj člověka

V souvislosti se změnami ve společnosti a ve výrobě se sám člověk stal „prvotním zdrojem“ a „rozhodujícím činitelem“. Všestranný rozvoj člověka přispívá k tvorbě „lidského kapitálu“ znalostí, tvořivosti, schopnosti vynalézat a ochotě spolupracovat, což vše je ve výrobě významné a mnohdy rozhodující.

To lze pokládat za konkrétní aplikaci politicko-ekonomické a manažerské teze o rozhodujícím významu lidského kapitálu v dnešním hospodářském systému. Je otázkou, do jaké míry je platnost této teze omezena na high-tech podniky nebo finanční služby a vysoce rozvinuté ekonomiky. Zdá se však, že příklady Irska a Finska naznačují, že cesta podpory vzdělávání, která jistě přispívá k lidskému rozvoji, je úspěšnou rozvojovou strategií. Teze o lidském kapitálu je tedy zdůvodněním úspěšné makroekonomické strategie, která je v souladu se sociální naukou církve.

Jak se vzděláním souvisí lidský rozvoj? Nejsou nutně totéž. Lidský rozvoj nutně zahrnuje morální a kulturní rozvoj osobnosti člověka. Strategie podpory vzdělání by měla zahrnovat působení církví, nebo alespoň jiných institucí pečujících o morální kultivaci a podporu lidsky orientované kultury (na rozdíl od úpadkové „kultury smrti“).

V. Solidarita mezi pracujícími

Současný svět se právem může chlubit ohromným růstem vědeckých a technologických znalostí. Ty dnes umožňují zajistit dostatek živobytí pro všechny obyvatele naší planety. Zůstává nedořešeno, proč musí značná část lidstva přesto žít v bídě, proč dokonce i v tzv. ekonomicky vyspělých zemích existuje nezanedbatelný podíl práceschopných lidí bez možností výdělků, proč i tam roste propast mezi chudobou a bohatstvím, proč propouštění zaměstnanců mnohdy bez jakékoli nutnosti je „odměňováno“ růstem cen akcií podniku, který se lidí zbavuje, a vysokými odměnami manažerů právě za vyřazování lidí z práce.

Odbory jsou za těchto okolností nutným prvkem společenského života. Vyrostly z boje průmyslových dělníků na obranu jejich základních práv jako solidární organizace, která usiluje o sociální spravedlnost. Vztahy ve světě práce musí ale být založeny na spolupráci. Důležitou funkcí odborů je reprezentace zájmů pracujících, jíž přispívají ke správnému uspořádání hospodářského života a k výchově společenského vědomí pracujících. Odbory nemají být úzce spjaty s politickými stranami, neboť pak mohou být zneužity k prosazování jiných užších zájmů.

⁵⁰ Otázkou pak je, jak čas promarnovaný únikovou zábavou (*Nova vás bavi*) přeměnit na čas plodný.

Mravní řád je závazný i v hospodářském životě

VII.

V této kapitole vstupujeme na pole, které se na první pohled může jevit jako oblast žitému křesťanství na hony vzdálená: hospodářského života⁵¹. Má křesťanství šanci v prostředí, kde „o peníze jde až na prvním místě?“

Církev ve své nabídce zde vytyčuje ideál odpovídající přirozenosti člověka, jako společenského tvora, určeného k životu s Bohem. Do jaké míry se my lidé a naše společnost blíží tomuto ideálu, do té se náš život naplňuje v souladu s našimi nejlepšími možnostmi a dává nám naději se vyvarovat historických katastrof.

Určujícím motivem je závaznost mravního řádu (i) v hospodářském životě. Výhledem křesťanské naděje není říše, kde „létají pečení holuby do úst“, ale „civilizace lásky“. Proto hospodářská činnost a hmotný pokrok má sloužit člověku a dbát jeho důstojnosti.

I. Dvojznačnost bohatství

Starý zákon na jedné straně hodnotí dostatek hmotných statků jako Boží požehnání a chudobu jako důsledek lenosti. Na druhé straně odsuzuje zneužití bohatství a chudobu představuje též jako symbol situace člověka před Bohem a výzvu k tomu, aby člověk poznal a přijal svou situaci a uznal řád stvoření. Ježíš navazuje na starozákonní tradici a doplňuje ji⁵². Duch proměňuje lidská srdce a umožňuje nový způsob společenského života ve spravedlnosti a solidaritě. V hospodářské činnosti člověk rozvíjí svůj talent a dává jej do služby lidem a společnosti.

Bohatství je nám dáváno, abychom je sdíleli s ostatními, ekonomie má sloužit integrálnímu růstu člověka a společnosti. Bez této „finality“ je hromadění bohatství nemorální a ekonomie zrazuje svou úlohu. Tento ideál v současnosti patrně nejlépe naplňují iniciativy označované jako „ekonomie společenství“ (hnutí Focolare) a „sociální ekonomika“⁵³.

II. Kapitalismus? Jaký?

Smysl ekonomiky není v ní samé, ale – jak jsme právě uvedli – v jejím lidském a společenském zaměření. Sociální nauka Církve hodnotí ekonomický systém z hlediska integrálního a solidárního rozvoje člověka a společnosti.

Z toho hlediska slovem **kapitalismus** může být označován dvojí – značně odlišný - systém:

1. Hospodářský systém soukromého vlastnictví a trhu, který rozvíjí podnikání v jeho základní a pozitivní roli. Plyne z něj odpovědnost za výrobní prostředky a poskytuje prostor pro svobodnou lidskou tvořivost. Tento systém je spíše možné nazývat „podnikatelskou“, „tržní“, případně „svobodnou ekonomikou“⁵⁴. Pracuje ve prospěch člověka.

2. Hospodářský systém, v němž hospodářská svoboda není omezena pevným právním rámcem, honba za ziskem je jediným uznávaným „náboženstvím“ a pro jeho dosažení je vše povoleno. Takový systém katolická církev jasně odsuzuje, neboť pošlapává důstojnost člověka.

Určující institucionální rozdíl mezi těmito dvěma vizemi kapitalismu je v existenci pevného a spravedlivého právního rámce u prvního pojetí. Vytvořit jej je úkolem společnosti a státu.

⁵¹ Teoreticky se sice uznává, že podstatným zdrojem kapitalismu byla protestantská morálka (Max Weber), ale běžně se má za tom, že toto „dítě“ se svým kořenům už dalekosáhle odcizilo.

⁵² Blahoslavi chudobu v Duchu, která je určována vědomím závislosti člověka na Bohu; „boháč“, který věří spíš sám sobě a tomu co „má“, těžko vejde do Božího království.

⁵³ Viz např. Lubomír Mlčoch: *Ekonomie důvěry a společného dobra*; Karolinum, Praha 2006

⁵⁴ Této terminologii dává například přednost Jan Pavel II. v klíčové sociální encyklice *Centesimus annus* (1991), č.42

III. Pilíře efektivního hospodářského systému

Osobitým cílem celého ekonomického systému je efektivní využívání zdrojů. Nástroji k tomu jsou především tyto instituce s nezastupitelnou ekonomickou funkcí:

◆ Svobodný trh

Správně fungující trh bez vnějších zásahů koordinuje hospodářské činnosti při zachování individuální svobody a pokud trh je skutečně konkurenční, dosahuje spravedlivých výsledků: *zmírňuje nadměrné zisky, uspokojuje poptávku spotřebitelů, šetří zdroje, odměňuje podnikavost a inovace a poskytuje informace tak, že je skutečně možné porovnávat a kupovat výrobky v podmínkách zdravé konkurence*⁵⁵. Tato formulace je pozoruhodná - bylo by možné ji považovat za citát z učebnice liberální neoklasické ekonomie - a ukazuje, že sociální nauka církve nelze podezírat z protitržní tendence. Avšak pozice církve je tu vyvážená, uvedenou formulaci hned následně doplňuje: Legitimita trhu není v něm samém, je prostředkem a *stanovit správný vztah mezi prostředky a cílem je věcí individuálního svědomí a odpovědnosti veřejné autority. Zisk nesmí být jediným cílem. Je třeba přihlížet k „účelu vyššího řádu - ke společenské užitečnosti*⁵⁶.

◆ Stát

Je po trhu druhou institucí, která zásadním způsobem utváří hospodářský život. Jeho úkolem je především vytvořit a udržovat právní rámec v němž hospodářský život probíhá: zajistit vládu práva - zaručit svobodu a vlastnická práva. Dále stát musí zabezpečit pevnou měnu a výkonné veřejné služby⁵⁷. Tímto standardem musíme dnes poměřovat i náš stát.

◆ Zprostředkující instituce

Do této kategorie patří síť spolků a nevládních neziskových organizací, stojících mezi státem a podnikatelskými jednotkami. Na první pohled by se mohlo zdát, že sem nepatří, nebo že jejich úloha je zanedbatelná. Ale jsou to právě ony, které tím, že se snaží spojovat hospodářskou efektivnost se solidaritou, jsou nezastupitelné i pro ekonomický rozvoj (nejen pro společenský).

◆ Úspory a spotřeba

Toto jsou mimořádně důležitá stránky hospodářského a společenského života, které si v naší postkomunistické společnosti zatím neuvědomujeme: zatím málo využíváme naši moc jako spotřebitelů (spolu)řídít ekonomiku v žádoucím směru. Jde o cílevědomé využívání kupní síly. Spotřebitel se rozhoduje jednak mezi spotřebou a úsporami, případně investicemi a jednak mezi různými druhy spotřeby. Svými rozhodnutími strukturuje ekonomiku a je třeba je činit s vědomím morální odpovědnosti.

IV. Soukromá iniciativa a podnikání

Hospodářská svoboda je základní hodnotou a nezczitelným lidským právem. Je-li omezena nebo odepřena, ničí se iniciativa a tvořivost⁵⁸. Sociální nauka Církve plně uznává roli zisku jako prvního kritéria toho, zda podnik prospívá. Není to však kritérium jediné: Oprávněné úsilí o zisk musí být v souladu s důstojností lidí, ať již pracují na jakémkoliv místě v podniku. Jde podstatně o „sociální ekologii“ práce, což je termín, který Jan Pavel II. použil ve smyslu dobré lidské a pracovní atmosféry v podniku, příznivé organizační a pracovní kultury⁵⁹.

Svobodná ekonomická iniciativa umožňuje vznik smyslu pro odpovědnost. Projevuje se jako ctnosti individuální i společenské: pílě, obezřetnost, spolehlivost a věrnost v mezilidských vztazích, vytrvalost při prosazování obtížných a někdy i bolestivých, ale nezbytných opatření.

⁵⁵ Kompendium č. 347

⁵⁶ Podrobně viz Jan Pavel II.: *Centesimus annus*, č. 39 - 43

⁵⁷ Toto jsou tradiční neopominutelné role panovníka a státu - vyjmenovávají je starověké i středověké texty o státnickém umění a plní je soudobé vyspělé demokracie - viz encyklika *Centesimus annus*, kap. V

⁵⁸ Srv. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, kde se odvolává na historickou zkušenost, zřejmě především z konce direktivní, státem podrobně řízené socialistické ekonomiky.

⁵⁹ *Centesimus annus* č. 38

V našich českých podmínkách přitom nelze dost zdůraznit škodlivost dvou krajností:

- a) přetrvávajících snah o upírání práva na soukromé podnikání a upírání cti podnikatelům ve jménu pochybné rovnosti,
- b) zneužívání podnikatelských svobod k neodpovědnému a protispolečenskému jednání.

V. Globalizace a její důsledky v hospodářském životě

Samotná globalizace je děj, který probíhá v několika rovinách⁶⁰, jež se navíc vzájemně ovlivňují. Jde nesporně o zásadní proměnu celoplanetárního charakteru, jejíž vyústění zatím naprosto překračuje naši představivost⁶¹. Církev – jako dávno již globální instituce vyznávající universální Boží Otcovství i hodnoty a morální zásady – má logicky k tomuto procesu co říci.

Ekonomická a finanční globalizace velice rychle mění ekonomiku a společnost, otvírá příležitost k blahodárnému rozvoji, ale zhoršuje nerovnost mezi pokročilými a rozvojovými zeměmi i uvnitř zemí. Péče o společné dobro vyžaduje přerozdělovat bohatství ve prospěch zaostávajících - zajistit globalizaci i v solidaritě a zabránit vytlačování lidí na okraj společnosti (marginalizaci)⁶².

V souvislosti s rychlým technologickým a hospodářským pokrokem a proměnou výroby a spotřeby je nesporná zvýšená potřeba výchovného a kulturního působení. Nové potřeby a nové možnosti jejich uspokojování mají být vedeny *obrazem člověka, který respektuje všechny dimenze svého bytí a staví vnitřní a duchovní stránky nad hmotné a pudové*⁶³.

Vyspělé země „společnosti hojnosti“ si už zažívají zkušenost, že materiální blahobyť ke štěstí člověku nestačí. Ztráta perspektivy věčnosti je přitom tou nejhlubší příčinou krize státu blahobytu. Přitom převládající vývoj životní orientace lidí naší civilizace směřuje právě opačným směrem, než kde by bylo možno nalézt východisko z dnešní civilizační krize⁶⁴.

Jde o nejobtížnější a zároveň nejnaléhavější problematikou naší doby. Mimo jiné poskytuje duchovní orientaci pro aktuální úvahy o sociálním státu, vztahu práce a kapitálu, bohatství a bídy ve světě. Dopady našich rozhodnutí či zanedbání mohou být dalekosáhlé a konec konců jde o osud demokracie i západní židovsko-křesťanské civilizace.

⁶⁰ Nezřídka bývá redukována na ekonomickou dimenzi, která je sice mnohdy nejviditelnější, ale rozhodně není dimenzí jedinou. Od našich českých autorů tu přináší podnětné inspirace práce *Globalizace*. Editorem byl Václav Mezřický. Praha : Portál, 2003. interfakultní projekt UK nejlépe dokládá, že nejde jen o ekonomický rozměr: pohledy teologa, sociologa, environmentalisty atd.

⁶¹ Určitou orientaci poskytují např. Zygmunt Bauman: *Globalizace. Její důsledky pro člověka*; Heidi a Alvin Tofflerovi: *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*; Gilles Lipovetsky: *Éra prázdnoty*; Anthony Giddens: *Důsledky modernity*.

⁶² *Péče o společné dobro ukládá, aby se využívaly nové možnosti pro přerozdělení bohatství mezi různými oblastmi naší planety, a to ve prospěch prozatím méně úspěšných a doposud upozaděných oblastí, které zůstávají na okraji sociálního a ekonomického rozvoje.* Jan Pavel II. Projev ke členům nadace „Centesimus Annus“ 9. května 1998

⁶³ *Požadavek kvalitativně uspokojivějšího a bohatšího života je sám o sobě oprávněný, je však přitom třeba zdůraznit novou odpovědnost a nová nebezpečí, jež s touto historickou fází souvisejí. Ve způsobu, jakým nové potřeby vznikají a jsou definovány, se vždy projevuje i více či méně výstižné pojetí člověka a jeho skutečného blaha. Rozhodnutí pro určité formy výroby a spotřeby vyjadřuje vždy i určitou kulturu jako celkové pojetí života. Zde vzniká jev konzumismu. Při objevování nových potřeb a nových možností jejich uspokojování je třeba se nechat vést obrazem člověka, který respektuje všechny dimenze svého bytí a staví vnitřní a duchovní stránky nad hmotné a pudové. (...) Je proto naléhavě zapotřebí rozsáhlého výchovného a kulturního úsilí, zaměřeného na výchovu konzumenta k odpovědnému spotřebitelskému chování, které zahrnuje výrazné vědomí odpovědnosti u výrobců a především u pracovníků sdělovacích prostředků, jakož i nutné zásahy státních úřadů.* Jan Pavel II. *Centesimus annus*, č. 36

⁶⁴ Plastický popis i analýzu podává např. Gilles Lipovetsky v pracích *Éra prázdnoty* a *Soumrak povinnosti*

Politika ve službě občanské společnosti

VIII.

Ve starém Izraeli měl král za úkol zviditelňovat a napodobovat Hospodina a jeho styl vlády, který se vyznačuje ochranou slabých a zajišťováním spravedlnosti. Ježíš respektoval politickou autoritu, ale s úspěchem bojoval proti *pokusem politického mesianismu*. Když totiž lidská moc překračuje hranice vymezené Bohem, dochází k jejímu *sebezbožňování* a taková moc následně vyžaduje absolutní podřízenost. Minulé století je toho dokladem: všechny totalitní ideologie (lhostejno jaké „barvy“) pohlížely s despektem na rodiny, občanské iniciativy a církve, oprávněně se jejich „konkurenčního“ vlivu obávaly a snažily se je násilně zlikvidovat či „vyvlastnit“.

I. Občanská společnost

◆ *Občanská zodpovědnost*

Pro člověka, který je přirozeně společenskou a politickou bytostí, je život ve společnosti základním rozměrem existence, přičemž každý jak ze společnosti přijímá, tak do ní přispívá – viditelně i neviditelně. Každý tedy neseme za klima ve společnostech přiměřenou míru odpovědnosti.

◆ *Komunita jako plod bratrství*

Člověk se může plně realizovat jen tehdy, pokud překročí logiku spotřeby a rozvine se v nezištnosti darování. Ideálem je proto soužití založené na *občanském přátelství* a na *bratrství*, čemuž odpovídá nezištnost, darování materiálních statků a vnitřní ochota pomáhat druhému v jeho potřebách. Princip bratrství (Francouzská revoluce) zůstal vlivem moderních individualistických a kolektivistických ideologií nenaplněn. Cíl, který si mají před sebe věřící klást, spočívá v utváření komunitních vztahů mezi osobami; *komunita* má nejvyšší hodnotu jako model organizace soužití i jako životní styl.

◆ *Politická komunita*

vzniká proto, aby byla **k službám občanské společnosti, z níž se odvozuje**. Mnohé příklady dobrovolnictví jsou mocnou protiváhou logiky konfliktu a nekontrolované konkurence, která dnes převládá. **Občanská společnost je místem, kde je vždy možná obnova veřejné etiky směrem k solidaritě, konkrétní spolupráci a bratrskému dialogu**. I tímto způsobem se utvrzuje princip „subjektivity společnosti“.

II. Jsme pro demokracii založenou na lásce a úctě k bližnímu⁶⁵

Žádná pospolitost nemůže existovat, aniž by v ní někdo stál v čele a všechny vedl k úsilí o společné dobro. Veškerá důstojnost autority závisí na tom, že vše koná podle *mravního řádu*, který má svůj počátek i cíl v Bohu. Kde se skepticky zpochybňuje mravní zákon, tam se narušují základy státu. Pro současné demokracie je jedním z největších rizik *etický relativismus*, který neuznává existenci objektivního a univerzálního kritéria, podle něž by bylo možno nalézt základ hodnot a jejich správný žebříček. Pokud neexistuje žádná poslední pravda, která by byla měřítkem politického jednání, pak idejemi a přesvědčením lze snadno manipulovat, aby bylo dosaženo mocenských záměrů. Jak prokazují dějiny, demokracie bez hodnot se snadno mění v otevřenou nebo skrytou totalitu.

Autentická demokracie není pouze výsledkem formálního dodržování pravidel, nýbrž také uvědomělého přijetí hodnot, na nichž se zakládají demokratické postupy. Je možná pouze v právním státě a na základě pravdivého pojetí lidské osoby. Bez souhlasu s důstojností každé lidské osoby, respektováním lidských práv, přijetím „společného dobra“ jako cíle a normativu politického života se vytrácí smysl demokracie a její stabilita je ohrožena. Vyžaduje, aby se prostřednictvím vzdělání a formace vytvářely nezbytné předpoklady její existence, a rovněž aby se prostřednictvím vytváření struktur účasti a spoluzodpovědnosti posilovala „subjektivita“ společnosti.

⁶⁵ Demokracie pravá, založená na lásce a úctě k bližnímu, je uskutečňováním božího řádu na zemi. Hovory s TGM

III. Struktury moci a participace

Povinnost těch, kdo jsou u moci, zodpovídat se těm, kdo jsou pod jejich správou, rozhodně neznamená, že by představitelé byli pouze pasivními činiteli v rukou voličů. Kontrola vykonávaná voliči rozhodně nevyklučuje svobodu, jíž se zvolení musí těšit při naplňování svého mandátu a při uskutečňování stanovených cílů.

Ti, kdo mají politickou odpovědnost, nesmějí zapomínat na morální rozměr výkonu své funkce ani ho podceňovat. Odpovědná autorita znamená autoritu uplatňovanou prostřednictvím ctností, které umožňují chápat moc jako *výkon služby* (trpělivost, skromnost, umírněnost, láska, úsilí o sdílení).

◆ **Státní moc**

Kvůli ochraně společného dobra má právoplatná autorita právo i povinnost ukládat tresty, které mají být přiměřené k závažnosti deliktu. Trest neslouží výhradně k ochraně veřejného pořádku a k zajištění bezpečnosti osob, ale představuje i prostředek k nápravě provinilce. Tato náprava má rovněž mravní hodnotu, když provinilý člověk svůj trest dobrovolně přijme. Působení úřadů, jejichž úkolem je zjišťovat trestní odpovědnost, která má vždy osobní charakter, se musí vyznačovat *přesným zjišťováním pravdy*, při čemž je nutno *plně respektovat práva a důstojnost lidské osoby a nedopouštět se mučení, a to i u těch nejzávažnějších kriminálních činů*. Ačkoli tradiční učení církve nevyklučuje v nejzávažnějších trestních činech, plně prokázaných, trest smrti, dává přednost nekrvavým metodám represe a postihu.

◆ **Politické strany**

Jsou určeny k tomu, aby **interpretovaly aspirace občanské společnosti** a zaměřovaly je ke společnému dobru a aby občanům poskytovaly reálnou možnost podílet se na utváření politických rozhodnutí. *Politická korupce* představuje jednu z nejzávažnějších deformací demokratického systému. Takový způsob jednání zakládá a zvyšuje nedůvěru vůči veřejným institucím, což vede k vzrůstajícímu nezájmu občanů o politiku a o zastupitele a následně k oslabování institucí.

Konkrétní angažovanosti křesťanů v politickém prostoru se věnujeme ve XIII. kapitole

◆ **Prostředky veřejné komunikace**

V současném světě představují „masmédia“ mimořádně silnou globalizovanou moc, jejímž určujícím zájmem v naší západní společnosti je ekonomický zisk. Tím se stávají nejen šancí k podpoře utváření solidárního lidstva, ale též zásadním ohrožením právě této solidarity⁶⁶.

Uvědomujeme si tedy svoji vlastní povinnost stále lépe chápat působení médií, abychom s jejich pomocí svou svobodu rozšiřovali a ne naopak o ni přicházeli. Proto také plně podporujeme úsilí, aby mediální výchova byla standardní součástí povinné školní docházky.

Zodpovědnost za kvalitu médií, která je možná jen při jejich vyvázání z diktátu trhu i politické moci, musí dále vést k péči o silné veřejnoprávní sdělovací prostředky nezávislé na politických a ekonomických tlacích.⁶⁷ K tomu je třeba přiměřené financování (nejen z koncesionářských poplatků) - a omezení stranicko-politických vlivů na činnost orgánů kontrolujících média⁶⁸. Ze strany veřejnosti je potřeba vytvářet systematický tlak na média veřejné služby prostřednictvím různých zpětnovazebních nástrojů jako jsou dopisový a telefonický ohlas, odborné kritiky a recenze. Podporujeme rovněž vytvoření institucí hájících zájmy zvláště citlivých skupin diváků – dětí, národnostních a kulturních menšin, handicapovaných atd.

⁶⁶ V českých poměrech je situace zvláště kritická, jak dosvědčuje např. toto konstatování Karla Hvizďaly: *Média se proměnila jen v nosiče zcela neovladatelné mediality, která se řídí vlastním samopohybem. Naše kotlina se stala laboratoří, v které může Západ bezplatně pozorovat, co by se stalo s jeho občany, kdyby tamější veškerá média přestala fungovat jako čtvrtá velmoc po moci ústavodárné, výkonné a soudní a všechna se proměnila v popnoviny. Jsme jediná země ve střední Evropě, která se bez jakéhokoliv vzdoru vyvíjí vyšších nároků na skutečnou žurnalistiku a mylně si to omlouváme tím, že je tomu tak všude, že jde o obecný trend*. IHNEd.cz 26.7.2007

⁶⁷ Srov. Papežská rada pro sdělovací prostředky, *Etika ve sdělovacích prostředcích*, Praha: ČBK, 2000.

⁶⁸ V České republice jsou média veřejné služby (ČT a ČRo) zcela v područí Poslanecké sněmovny, která rozhoduje o složení kontrolních orgánů i o financování; tento stav dlouhodobě korumpuje skutečnou nezávislost těchto médií.

IV. Ne utopím, ano spolupráci na rozvoji společnosti

Křesťané i církve jako celek si mají uchovávat kritický odstup od všeho, co zavání utopií, protože každý pokus o vybudování ráje na zemi skončil opravdovým peklem. Neexistují ideální řešení, problémy nejsou úplně odstranitelné - snažíme se jen přibližovat tam, kde tušíme správnou cestu skutečného rozvoje člověka i celé společnosti⁶⁹. Pro zdravé soužití církve a politické sféry je přitom potřebná autonomie a nezávislost, která ovšem nevylučuje spolupráci ve službách týmž lidem.

⁶⁹ *Nejhlubší argument pro demokracii - víra v člověka, v jeho hodnotu, v jeho duchovost a nesmrtelnou duši; to je pravá, metafyzická rovnost. Eticky je demokracie zdůvodněna jako politické uskutečňování lásky k bližnímu. Věčné věčnému nemůže být lhostejné, nemůže ho vykořisťovat a znásilňovat. Pojímám stát, státní život, politiku – jako celý život – opravdu sub specie aeternitatis. Demokracie pravá, založená na lásce a úctě k bližnímu, je uskutečňováním božího řádu na zemi. Demokracie není jen formou státní, není jen tím, co je napsáno v ústavách; demokracie je názor na život... Demokratický ideál není jen politický, je i sociální a hospodářsky. Přijímám demokracii s důsledky hospodářskými a materiálními; ale zakládám ji na lásce – na lásce a spravedlnosti, jež je matematikou lásky, a na přesvědčení, že máme ve světě pomáhat k uskutečnění řádu božího, k synergii s vůlí boží. Hovory s TGM, kapitola Demokracie*

Kudy vede cesta k míru

IX.

V biblické tradici je mír (pokoj, *šalom*) něčím víc než pouhou nepřítomností války – totiž jiným výrazem pro „život v plnosti“. Všechna starozákonní proroctví o příchodu „království pokoje“ souzní s nejhlubšími touhami lidského srdce a naplňují se v Ježíši Kristu: „*Stvořil jsi nás pro sebe, Bože, a nepokojné je naše srdce, dokud v Tobě nespočine*“ (sv. Augustin). Násilí, krveprolití a rozdělení je důsledkem prvotní vzpoury stvoření proti Stvořiteli a v našem současném světě je živeno svévolným jednáním lidí i celých společenství.

I. Cesty k míru – skutečné a zdánlivé

Jsme schopni ukázat, kudy cesta k míru vede a kudy nikoliv?

Mír je plod spravedlnosti a lásky. Spravedlnost znamená respektování vyváženosti mezi všemi rozměry lidské osoby. Mír je v nebezpečí, když člověku není přiznávána lidská důstojnost a když soužití není zaměřeno ke společnému dobru. Mír se utváří každodenní snahou o pořádek podle Božího plánu. Jeho silou je pravda⁷⁰.

K míru naopak nikdy nevede násilí, které ničí to, o čem se domnívá, že to brání, tedy důstojnost, život a svobodu lidských bytostí. Není-li násilí nikdy správnou odpovědí, pak musíme poučení dějinami církve sebekriticky vyznat, že to platí i v případě šíření evangelia a že křesťané, katolíky počínaje, poskytli světu svým jednáním v uplynulých dvou tisíciletích pohoršení. Pravda se totiž prosazuje silou pravdy samé. Také dnes svět potřebuje svědectví neozbrojených proroků, kteří jsou celkem logicky terčem posměchu v každé epoše dějin.

II. Tváří v tvář válce

◆ *Porážka lidskosti*

Válka si zasluhuje odsouzení, protože je porážkou lidskosti. V dnešní „atomové“ době se zvláště přičií rozumu, že by válka mohla být nástrojem spravedlnosti. Nikdy nebyla a nebude vhodným prostředkem k řešení mezinárodních problémů, protože může znamenat ztrátu všeho.

◆ *Nejúčinnější prevence: rozvoj a spolupráce*

K příčinám válek patří strukturální nespravedlnost, bída a vykořisťování, proto „jiné jméno míru zní rozvoj“. Stejně jako existuje společná odpovědnost za zabránění válce, existuje i společná odpovědnost za podporování rozvoje. Vytváření spojenectví mezi národy a jejich vzájemné poznávání vzbuzuje naději, že vztahy mezi jedinci i národy nebude určovat strach, ale láska. Především láska totiž přivádí lidi k mnohostranné spolupráci, která může přinést bohaté plody.

Proto katolická církev zaujímá tradičně kritický postoj ke strategii zastrahování prostřednictvím hromadění zbraní, neboť závody ve zbrojení nezabezpečují mír a naopak mohou rozmnožit příčiny války. Státy se při plánech na svou obranu mají řídit principem postačitého množství vojenských prostředků a směřovat k všeobecnému, vyváženému a kontrolovanému odzbrojení. Kritiku si zasluhují ti, kdo přísně kontrolují pohyby těžkých zbraní, ale nejsou restriktivní k obchodu s lehkými a osobními zbraněmi.

◆ *Právo na obranu*

Při napadení agresorem mají napadení právo i povinnost se bránit s použitím zbraní. Oprávněná obrana s dovoleným použitím síly musí respektovat následující požadavky: 1. v případě jistého, závažného a dlouhodobého porušování základních práv; 2. když byly vyčerpány všechny pokusy dosáhnout změny jinými cestami; 3. když se tím nevyvolají ještě horší nepořádky; 4. když je oprávněná naděje na úspěch; 5. není-li možné rozumně předvídat lepší řešení.⁷¹

⁷⁰ *Je nutno obnovit pravdu, chceme-li aby jednotlivci, skupiny a národy nepochybovali o síle míru a nesouhlasili s novými formami násilí.* Jerzy Popieluszko (polský kněz ubitý tajnou policií v říjnu 1984). Viz též Projev Jana Pavla II. na Valném zasedání OSN 2. října 1979

⁷¹ *Katechismus katolické církve*, č. 2243.

III. Suverenita národních států a odpovědnost mezinárodního společenství

Jaká jsou podle nás kritéria k posouzení preventivních vojenských zásahů? Jedině rozhodnutí kompetentních orgánů založené na přesných zjištěních a opodstatněných pohnutkách může na mezinárodní úrovni legitimizovat použití ozbrojených sil, jestliže daný orgán posoudí určitou situaci jako ohrožení míru a povolí narušení autonomie obvykle vyhrazené státu.

Princip národní suverenity nemůže být na druhou stranu důvodem, který by zabraňoval intervenci ve prospěch skupin, jejichž přežití je ohroženo a základní práva vážně pošlapávána. Církev vždy podporovala existenci Mezinárodního trestního tribunálu, který postihuje zodpovědné za závažné porušování lidských práv.

Vojáci jsou plně zodpovědní za své skutky a mají povinnost se vzepřít rozkazům, které jsou v rozporu s univerzálně platnými zásadami. Kdo z důvodů svědomí odmítá vojenskou službu, musí být ochoten vykonávat jiný druh služby.

S velkou rozvahou je třeba přistupovat k sankcím a jejich účinnost periodicky kontrolovat, aby nedošlo ke zničujícímu dopadu na celé národy.

IV. Terorismus ve jménu Božím je rouháním⁷²

Terorismus je jednoznačně zavrženíhodný jako projev totálního pohrdání lidským životem. Člověk je totiž vždy cílem a nikoliv prostředkem. Je velmi důležité, aby mezinárodní protiteroristické aktivity nezůstávaly jen u represivních operací. Vždy je nutná důkladná analýza pohnutek, které se skrývají v pozadí teroristických útoků. Terorismus totiž snadněji získává své příznivce v takovém sociálním prostředí, v němž se dlouhodobě pošlapávají lidská práva a toleruje se nespravedlnost.

Definovat jako mučedníky ty, kdo umírají při konání teroristických akcí, znamená převrátit pojem mučednictví. Mučedník se raději nechá zabít, než by se zřekl Boha a jeho lásky. Rozhodně to však není označení člověka, který ve jménu Boha zabíjí. Náboženství je v příkrém rozporu s teroristickými metodami. Může naopak významně přispět k odstraňování příčin terorismu a prohlubování přátelství mezi národy.

V. Naše základní přesvědčení

Opravdový mír je možný jedině na základě odpuštění a smíření, které nám všem⁷³ získal Ježíš svou obětí. Proto církev bojuje za mír modlitbou. Modlitba otevírá srdce nejen hlubokému vztahu k Bohu, ale rovněž setkání s bližním ve znamení respektu, důvěry, porozumění, úcty a lásky.

⁷² Žádné náboženství nesmí tolerovat terorismus, a už vůbec ne ho hlásat. Jan Pavel II. Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2002, č. 7

⁷³ Spásné působení Ježíše Krista v Jeho Duchu a skrze Něj sahá i mimo viditelné hranice církve ke všemu lidstvu. Když koncil mluví o velikonočním tajemství, v němž Kristus k sobě i dnes připojuje živým způsobem věřícího skrze Ducha a dává mu naději na vzkříšení, prohlašuje: „To neplatí jen pro křesťany, ale pro všechny lidi dobré vůle, v jejichž srdci neviditelně působí milost. Kristus totiž zemřel za všechny, a protože poslední povolání člověka je ve skutečnosti jen jedno, totiž božské, musíme být přesvědčeni, že Duch svatý všem dává možnost, aby se přičlenili k tomuto velikonočnímu tajemství způsobem, který zná Bůh.“ Deklarace Dominus Iesus, č. 12; srv. Radost a naděje č. 22

Od práva silnějšího k síle práva

X.

V této kapitole se myšlenkový proces zakládající křesťanské pojetí života lidí na naší planetě dostává ke svému vrcholu: východiskem je důstojnost jednotlivců a jejich nasměrování ke společenství, cílem jednota lidstva⁷⁴.

I. Zdroj jednoty

Lidé i celé národy přirozeně tíhnou k jednotě, která podle biblické poselství charakterizuje počátek i završení lidských dějin a odkazuje k tajemství Boha. Ten je jediným společenstvím tří Osob – Otce, Syna a Ducha svatého. Jakékoliv ospravedlnování překážek k jednotě v podobě nepřátelství a rozdělení znemožnil svou smrtí na kříži Syn - Ježíš Kristus, vzor a základ nového lidství. Pro ty, kdo Krista následují, už rasové a kulturní odlišnosti nepředstavují důvod k rozdělení⁷⁵. Církev od svého Zakladatele ví, že Otec chce tajemně sjednotit celý vesmír mocí Ducha svatém pod Kristovou vládou. Lidská rodina má tedy hledat ztracenou jednotu a zároveň uznávat své rozmanité bohatství, aby dospěla k jednotě v Kristu.

Tíhnutí k *jednotě ve společenství* se projevuje utvářením vzájemných vztahů. Minulá staletí přinesla celou řadu pokusů o vytvoření hlubších mezinárodních vazeb, ovšem jednota lidské rodiny není ještě plně uskutečněna, protože tomu svými falešnými hodnotami brání materialistické a nacionalistické ideologie.

II. Jednotě brání sobectví, ne jedinečnost a svrchovanost

Mezinárodní společenství se zakládá na suverenitě každého členského státu bez vazeb poddanosti, které by popíraly nebo omezovaly jeho nezávislost. Uvedené pojetí mezinárodního společenství rozhodně neznamena relativizaci nebo popírání specifických charakteristik každého národa, nýbrž podporu jejich vlastního vyjádření. To, že se berou v potaz odlišné identity, napomáhá k překonání různých podob rozdělení, které národy vedou k sebestřednosti, jež má destabilizující účinky a zatěžuje mezinárodní vztahy.

Národní svrchovanost není něčím absolutním. Národy se mohou svobodně zřici uplatňování některých svých práv kvůli dosažení určitého společného cíle s vědomím, že společně utvářejí „rodinu“, kde musí panovat vzájemná důvěra, pomoc a respekt.

S národní sebestředností souvisí téma hájení národních zájmů. Ryze křesťanské východisko k této výzvě v kontextu hlubší integrace evropských národů nabídl Jan Pavel II., podle něhož na jedné straně musí být národní odlišnosti udržovány a pěstovány jako základ evropské solidarity, na druhé straně sama národní totožnost se nemůže uskutečnit jinak než v otevřenosti k jiným národům a v solidaritě s nimi⁷⁶.

III. Primát univerzální mravnosti platí i v mezinárodním právu

Podmínkou mírového soužití mezi národy je, že se vztahy mezi státy budou řídit podle stejného mravního řádu jako vztahy mezi osobami. Univerzální principy, které předcházejí vnitřnímu právu a stojí nad ním jsou: jednota lidského rodu, rovnost a důstojnost každého národa, odmítnutí války jako prostředku řešení sporů, spolupráce na společném dobru, dodržování podepsaných závazků. Jde o to, aby i v mezinárodním společenství národů na místo osobní msty a odplaty nastoupila vláda zákona. Mezinárodní právu musí zkrátka vyloučit, aby převládl zákon silnějšího⁷⁷.

⁷⁴ Církev je totiž v Kristu jakoby svátost neboli znamení a nástroj vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva – Lumen gentium č.1

⁷⁵ Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši. (Gal 3,28)

⁷⁶ Posynodální apoštolská exhortace *ECCLESIA IN EUROPA* (2003)

⁷⁷ K upevnění primátu práva vede především uplatňování principu vzájemné důvěry. Pius XII. *Radiomessaggio natalizio* 24. prosince 1945.

IV. Hodnota mezinárodních organizací

Církev oceňuje existenci OSN a nadále upozorňuje na potřebu ustanovit celosvětovou, všemi uznávanou veřejnou autoritu, která by měla skutečnou moc k obecnému zajišťování bezpečnosti, spravedlnosti a respektování práv⁷⁸. Taková autorita však musí stát na souhlasu a nesmí se jednat o nějaký globální super-stát.

Církev rovněž oceňuje aktivity mnohých nevládních organizací, které se v celosvětovém měřítku zabývají problematikou lidských práv, zprostředkovávání pomoci těm nejubožejším, ochranou kultury či osvětou.⁷⁹ V českých poměrech k nim patří např. ADRA, Diakonie, Charita či Společnost Člověk v tísni, Křesťanská mezinárodní solidarita.

Tradiční diplomatická služba Svatého stolce, který se těší plné mezinárodní subjektivitě, působí nejen ve prospěch církve, ale také lidských práv a spravedlivého společenského uspořádání. Velkou hodnotu má v této souvislosti strukturální dialog mezi církví a občanskými autoritami.

V. Bez skutečné celosvětové solidarity to nepůjde

Každá politická komunita se může rozvíjet tím, že přispívá k rozvoji ostatních. Zaostalost se někdy jeví jako fatální, protože není jen důsledkem chybných lidských rozhodnutí, ale také hospodářských, finančních a sociálních mechanismů a „struktur hříchu“, které brání plnému rozvoji lidí a národů. Obtíže je však třeba odhodlaně překonávat, protože rozvoj není pouze určitá aspirace, ale také právo. Právo na rozvoj vyplývá krom jiného z jednoty původu a určení lidstva, rovnosti mezi lidmi a komunitami a univerzálního určení světských statků.

Ještě před několika desetiletími se tvrdilo, že podmínkou rozvoje nejchudších zemí je jejich izolace od světového trhu a spoléhání na vlastní síly. Ukázalo se však, že izolace vedla ke stagnaci a úpadku⁸⁰, zatímco rozvoj zaznamenaly ty země, kterým se podařilo zapojit do mezinárodních hospodářských vztahů. Klíčová výzva tedy spočívá v zajištění přiměřeného přístupu na mezinárodní trh a zhodnocování především lidských zdrojů.

Duch mezinárodní spolupráce vyžaduje, aby nad strohou logikou trhu převládlo vědomí závazku solidarity, sociální spravedlnosti a univerzální lásky. Tváří v tvář hrozivému problému chudoby církev zdůrazňuje princip solidarity, která povede k rozvíjení dobra všech a jednoho každého, protože jsme všichni zodpovědní za všechny⁸¹. Na chudé je přitom třeba pohlížet ne jako na problém, ale jako na ty, kdo se mohou stát protagonisty a subjekty nové a lidštější budoucnosti pro celý svět. Otázku zahraničního dluhu je třeba řešit s úctou k právům věřitele i k základním právům národů na obživu a rozvoj.

Katolická církev může k budování mezinárodního společenství přispět nejen svou sociální naukou, ale také samotným způsobem své existence. *Od katolické církve totiž pochází model bytostné jednoty v odlišnosti kulturních výrazů, povědomí příslušnosti k univerzálnímu společenství, které má kořeny v místních komunitách, ale neomezuje se na ně, a smysl pro to, co sjednocuje přes všechno to, co odlišuje*⁸².

Církev ve své podstatě představuje zárodek budoucího sjednocení lidstva v Ježíši Kristu.

⁷⁸ *Starost o spořádané a mírové soužití lidské rodiny vede učitelský úřad církve k tomu, aby důrazně upozorňoval na potřebu ustanovit „celosvětovou, všemi uznávanou veřejnou autoritu, která by měla skutečnou moc všem zajišťovat bezpečnost, spravedlnost a respektování práv.“* Pastorační konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, č. 82

⁷⁹ Učitelský úřad církve hodnotí pozitivně důležitou roli uskupení, která vznikla v občanské společnosti proto, aby probouzela vnímavost veřejného mínění k různým aspektům mezinárodního života. Jedná se zejména o specifickou pozornost vůči respektování lidských práv, jak to ukazuje množství soukromých, nedávno vzniklých sdružení, někdy i světového významu. Skoro všechna se s velkou pozorností a s chvályhodnou objektivitou zabývají sledováním mezinárodních událostí na tomto tak choulostivém poli. Srv. Jan Pavel II. *Sollicitudo rei socialis*, č. 26. 1996.

⁸⁰ *Na počátku nového tisíciletí je chudoba miliard mužů a žen otázkou, která nejnaléhavěji burcuje naše lidské a křesťanské svědomí.* Jan Pavel II. *Poselství k oslavě Světového dne míru 1. ledna 2000*, č. 14.

⁸¹ *Mezivládní struktury musí účinně vyvíjet své kontrolní a řídicí působení zejména v ekonomické oblasti, protože dosahování společného dobra se dnes stává cílem, který leží mimo možnosti jednotlivých států, i když hrají rozhodující roli v oblasti moci, bohatství a politiky.* Jan Pavel II. *Centesimus annus*, č. 58

⁸² *Ecclesia in Europa*, 116

Člověk - pastýř stvoření

XI.

Perspektiva z minulé kapitoly – zahrnující celé lidstvo – má ještě další dimenzi: nejde jen o solidaritu všech lidí, ale o universální solidaritu všeho živého stvoření⁸³. To s sebou přináší pro nás prohloubenou zodpovědnost i zcela konkrétní požadavky na jednání. Tomu se budeme věnovat v této kapitole, která uzavírá vlastní okruh sociálního učení katolické církve.

I. Patříme k sobě

Vstupní biblická „informace“ je docela jasná: Člověk sám je součástí přírody, je korunou stvoření, a je mu dáno krásu stvořeného světa vnímat a obdivovat. Už jen ze Stvoření lze rozpoznávat velikost a slávu Boží. Bůh člověka učinil „jen o málo menším než jsou andělé“. Pokud člověk svou vyvýšenost v řádu stvoření zneužívá proti ostatnímu stvoření, je to důsledek jeho zapletenosti ve vzpoře proti Tvůrci a jednání podle přání božního Odpůrce. To se pak obrací nakonec proti nám samotným a „zemský ráj to napohled“ svou bezohlednou kořistností měníme ve spoušť a zkázu.

Vtělení Syna v Ježíši Nazaretském otevírá možnost obnovy původního řádu stvoření. To, že lidstvo tuto nabídku nepřijímá, a dává spíš na mámení Svůdce, zůstává překážkou pro to, aby se země stala konečně místem, kde má svůj domov spravedlnost. Křesťan však věří, že nejen on sám, ale celé stvoření je obdarováno Kristovou obětí a může tak očekávat spásu na konci časů, nové nebe a novou zemi⁸⁴. Tato perspektiva je úžasně osvobozující, a je zdrojem pravé radosti i v situacích, kdy na nás doléhají porušenosti časného světa.

II. Ohrožující honba za ziskem

Rozvinutá (západní) společnost zahrnuje vládnutí a správu nad přírodou do svého ekonomického systému. Ekonomie má „vzácnost“ (scarcity) přírodních zdrojů jako jeden z výchozích předpokladů. Dalším postulátem ekonomie je nenasycenost lidských potřeb. Člověk se rodí v žádostivosti, a pokud ji duch nedostane pod kontrolu, ovládá žádostivost člověka – ne on ji. Země má dost zdrojů pro potřeby všech lidí, i těch budoucích generací; ne však pro chamtivost člověka, který už ani „neví co chce a nedá pokoj dokud to nedostane“. Vzácnost zdrojů je vzácností proto, že nám byly dány samotným Bohem jako milujícím otcem, který ví co potřebujeme ke šťastnému životu. „Vzácnost“ v očích toho, komu se zdá, že má „pořád málo“, je už postojem nevďěčnosti dítěte, které si neváží vzácnosti daru Otce.

Dnešní zemědělství vyspělých zemí – USA, Evropské unie – „produkuje“ více potravin než mohou bohaté země potřebovat. Produktivita dostoupila takového stupně, že v zemědělství pracuje jen nepatrná část lidí, několik málo procent populace. Část půdy už jakoby ani neměla žádnou cenu – není na ní co pěstovat – „nic se ekonomicky nevyplácí“. Tisícileté základní odvětví lidské práce a obživy – pěstování plodin a domácích zvířat – se změnilo na technologii rostlinné a živočišné výroby. Pro zlobu těch, kdo na zemi bydlí, jsou hubena zvířata i ptactvo – jen jako jakýsi vedlejší produkt mechanizace a chemizace „výroby“. „Production of animals“ ztrácí lidský rozměr: člověk zapomíná na to, že s produkovánými domácími zvířaty ho spojuje univerzální bratrství v řádu stvoření.

⁸³ *Celé tvorstvo toužebně vyhlíží a čeká, kdy se zjeví sláva Božích synů. Neboť tvorstvo byl vydáno marnosti - ne vlastní vinou, nýbrž tím, kdo je marnosti vydal. Trvá však naděje, že i samo tvorstvo bude vysvobozeno z otroctví zániku a uvedeno do svobody a slávy dětí Božích. Víme přece, že veškeré tvorstvo až podnes společně sténá a pracuje k porodu. A nejen to: i my sami, kteří již máme Ducha jako příslib darů Božích, i my ve svém nitru sténáme, očekávající přijetí za syny, totiž vykoupení svého těla.* Řím 8,19-23.

⁸⁴ *Definitivní spása, kterou Hospodin nabídne celému lidstvu prostřednictvím svého Syna, se neuskuteční mimo tento svět. Ačkoli je poraněn hříchem, je tento svět určen k tomu, aby zakusil radikální očistu (srov. 2 Petr 3,10), z níž vzejde obnovený (srov. Iz 65,17; 66,22; Zj 21,1), a tak se konečně stane místem, „kde bude mít svůj domov spravedlnost“ (2 Petr 3,13).*

Vytěšňování etických hledisek není výsadou jen „zemědělské výroby“, stává se univerzálním v měřítku celého trhu a zachvacuje člověka samotného. Ekonomie rozšířila svůj technologicko-inženýrský přístup a všudypřítomný kalkul nákladů a výnosů i na „production of children“. Kde je „produkce“, musí přijít kontrola jakosti produkce, a vyřazování „nepovedených výrobků“ - zmetků. Takový stav je už v dnešní biologii a medicíně – i tam zasáhla nová totalita technologického věku, v němž člověk nechce být omezován žádnými morálními hledisky.

Bylo by přitom základním omylem přičítat dnešním křesťanům nepřátelství k vědeckému a technologickému rozvoji⁸⁵. To, proti čemu důrazně protestujeme, je vláda ekonomiky nad etikou a konzumní životní styl, založený na vytváření umělé poptávky.

III. Naše řešení

Závažné ekologické problémy vyžadují opravdovou proměnu mentality, která by vedla k přijetí nového životního stylu, v němž by určujícími prvky při rozhodování o spotřebě, šetření a investicích bylo hledání pravdy, krásy, dobra a spojení s ostatními v zájmu společného růstu⁸⁶. Tento životní styl se musí vyznačovat střízlivostí, umírněností, sebekázní jak na osobní, tak na společenské rovině. Je nutno zcela jasně opustit konzumní logiku a podporovat takové formy zemědělské a průmyslové produkce, které budou respektovat řád stvoření a budou uspokojovat primární potřeby všech. Podobný postoj, podepřený obnoveným vědomím vzájemné závislosti, která propojuje všechny obyvatele země, přispívá k odstraňování různých příčin ekologických katastrof, které postihují národy a rozsáhlá území⁸⁷. Ekologická otázka nesmí být řešena pouze kvůli hroživým perspektivám, o nichž vypovídá úpadek životního prostředí; musí především motivovat lidi k autentické solidaritě celosvětového rozměru.

Sociální nauka církve je v oblasti ochrany životního prostředí *vyvážená*: spolu s prorockým varováním člověka před zneužitím svobody současně zdůrazňuje „pozitivní myšlení“, a s ním všechno to, co věda může udělat pro člověka dobrého – pokud je vedena a podřízena morálním hlediskům. Akceptuje tedy všechno dobré, co už bylo vykonáno i v oblasti životního prostředí, a neváhá použít i myšlenkově hutných argumentů, které mohou oslovit i vědce-profesionála z blízkých přírodovědných a medicínských oborů.

Vyváženost a nauky církve je pak také v tom, že poskytuje argumentaci proti scestím dvou krajních ideologií⁸⁸. Přírodu nelze jen čistě utilitárně redukovat na předmět manipulace a využívání ze strany člověka - jak je tomu u některých představitelů 'imperální ekonomie'. Současně však odmítáme i ekocentrické a biocentrické absolutizování přírody a její nadřazování lidské osobě – jak je tomu u některých představitelů ekologických hnutí. Člověk – ne však jeho redukce na 'homo oeconomicus' – je ontologicky i v hodnotovém smyslu něčím víc než jen součástí přírody. Člověk vědomý si své důstojnosti a současně své závislosti na Bohu pociťuje o to větší odpovědnost za své 'správcovství'. Nejen proto, že ví o své odpovědnosti před Bohem za to, jak nakládá s tvory, jež mu Tvůrce „položil k nohám“, ale je si vědom i své nezrušitelné vřazenosti do celku stvoření.

⁸⁵ *Křesťany tedy vůbec nenapadá, aby stavěli proti sobě díla, která vytvořili lidé svým důvtipem a silou, a Boží moc, jako by rozumný tvor byl soupeřem Stvořitele; spíše jsou přesvědčeni, že vítězství lidstva jsou znamením Boží velikosti a plodem jeho nevýslovného rozhodnutí. Čím více však roste moc lidí, tím více se rozšiřuje odpovědnost jak jednotlivců, tak společenských celků. Z toho vysvitá, že křesťanské poselství neodvrací lidi od budování světa, ani je nevybízí k zanedbávání blaha bližních, ale spíše je k tomu zavazuje ještě přísněji. Radost a naděje č. 34*

*Pokud současné lidstvo dokáže propojovat nové vědecké schopnosti s jasnými etickými kritérii, pak bude bezesporu schopno rozvíjet životní prostředí jako domov i jako zdroj ve prospěch člověka a všech lidí, bude schopno odstranit příčiny znečištění, zajišťovat hygienické a zdravé podmínky jak pro malé skupiny lidí, tak pro místa s hustým lidským osídlením. Technologie, která znečišťuje životní prostředí, může bezesporu také znečištění odstraňovat, výroba, která hromadí materiální prostředky, může také spravedlivě rozdělovat statky. Předpokladem toho všeho je, že převládne etika respektu k životu a k lidské důstojnosti, k právům dnes žijících lidských pokolení i těch pokolení, která přijdou v budoucnosti. Jan Pavel II. *Discorso ai partecipanti ad un Convegno su ambiente e salute* (24. března 1997), č. 5.*

⁸⁶ Jan Pavel II. Encyklika ke 100. výročí *Rerum novarum Centesimus annus*, č. 36

⁸⁷ Srov. Jan Pavel II. *Discorso al centro delle Nazioni Unite*, Nairobi (18. srpna 1985), č. 5

⁸⁸ viz Václav Mezřický: [K teologické interpretaci udržitelného rozvoje](#); *Environmentální politika a udržitelný rozvoj*

Od slov k činům

XII.

Dvě závěrečné kapitoly konkretizují naše úkoly, aby nezůstalo jen u „pěkných řečí“⁸⁹.

I. Východiska

a) Inkulturace víry

Křesťanská antropologie odhaluje nezadatelnou důstojnost každé lidské osoby a uvádí tak do oblasti práce, ekonomiky a politiky originální hledisko, které vysvětluje autenticky lidské hodnoty, vnuká a podporuje vydávání křesťanského svědectví v řadě oblastí osobního, kulturního a společenského života: základ mravnosti každého sociálního jednání spočívá v lidském rozvoji každé osoby, a vystihuje, že normou společenského působení je skutečné dobro lidstva a práce na vytváření takových podmínek, které by každému člověku umožňovaly uskutečnit plnost svého povolání. Tato antropologie podporuje inkulturaci víry, jež silou evangelia vnitřně obnovuje kritéria posuzování hodnoty důležité pro rozhodování, linie myšlení a modely života současného člověka. Prostřednictvím inkulturace se církev stává srozumitelnějším znamením toho, čím je, a zároveň příhodnějším nástrojem misie. Křesťanská antropologie umožňuje posouzení těch sociálních problémů, jejichž uspokojivé řešení není možno nalézt, pokud se nedbá na transcendentální charakter lidské osoby, který se plně zjevuje ve víře.

b) Svědectví života

Sociální poselství evangelia má vést církev k naplňování dvojího pastoračního úkolu: pomáhat lidem v odhalování pravdy a ve volbě cesty, kterou je třeba kráčet; povzbuzovat křesťany v tom, aby v duchu služby vydávali svědectví evangelium v sociální oblasti. Církev si uvědomuje, že dnes více než kdy jindy bude moci být Boží slovo hlásáno a slyšeno jenom tenkrát, bude-li doprovázeno svědectvím moci Ducha svatého, neboť on působí při službě křesťanů jejich bratřím, ve chvílích, kdy jim jde o život a budoucnost. Potřeba evangelizace dává církvi pochopit, že věrohodnost jejího sociálního poselství spočívá spíše ve *svědectví skutků* než ve vnitřní logice a soudržnosti nauky.

c) Rozvíjení dialogu

Sociální nauka církve je účinným nástrojem dialogu mezi křesťanským společenstvím a občanskými a politickými komunitami, je plodnou půdou pro pěstování dialogu a spolupráce v ekumenické oblasti. představuje rovněž trvalou výzvu k dialogu mezi vyznavači všech náboženství světa, který má vést k hledání příhodnějších forem spolupráce pro vydávání účinného svědectví hodnotám, které jsou společné celé lidské rodině.

d) Kdo je zač zodpovědný

Naplňování poslání církve se týká celého Božího lidu. Současní křesťané, ať už jednají jednotlivě, nebo v různých uskupeních, asociacích a hnutích, se musí umět prezentovat jako velké hnutí na obranu a ochranu lidské osoby a její důstojnosti. Prvním zodpovědným za pastorační dílo sociální evangelizace je biskup, jemuž pomáhají kněží, řeholníci a věřící laici. Výrazné musí být úsilí o začlenění sociální nauky církve do formace kněží a kandidátů kněžství, kteří v období své přípravy na duchovní službu mají jednak nabýt kvalifikovaného poznání učení církve a jejího pastoračního působení v sociální oblasti, jednak se živě zajímat o sociální otázky své vlastní doby.

Laikům přísluší, aby ze své svobodné iniciativy, aniž by čekali na pokyny a směrnice, hleděli proniknout křesťanským duchem nejen smýšlení a mravy, ale i zákony a zřízení společnosti, ve které žijí. První úroveň formační práce s laickými křesťany je zaměřena na to, aby byli schopni účinným způsobem plnit své úlohy v kulturní, sociální, ekonomické a politické oblasti. Zároveň je v nich třeba rozvíjet smysl pro povinnost pečovat o společné dobro. Druhá úroveň se týká formování politického vědomí, když se křesťané laici připravují na vykonávání politické moci. Tomu se podrobněji věnujeme v závěrečné kapitole.

⁸⁹ V těchto posledních dvou kapitolách je podstatně využit vlastní text *Kompendia sociální nauky katolické církve*

II. Sociální nauka církve a působení laiků

a) Věřící laik a jeho spiritualita

Slovem laik se zde označují všichni věřící křesťané mimo členy stavu duchovenského a stavu řeholního, právně uznaného v církvi; tedy věřící křesťané, kteří – když byli křtem přivtěleni ke Kristu a učiněni Božím lidem, a tak se stali svým způsobem účastnými Kristova úřadu kněžského, prorockého a královského – vykonávají svým podílem poslání celého křesťanského lidu v církvi a ve světě. Úlohou věřícího laika je zvěstovat evangelium příkladným svědectvím života zakořeněného v Kristu a prožívaného v časných skutečnostech, jako je rodina, profesionální působení v oblasti práce, kultury, vědy a bádání, uplatňování sociální, ekonomické a politické odpovědnosti.

Věřící laici jsou povoláni k tomu, aby pěstovali autenticky laickou spiritualitu, která by je obrozovala a činila z nich nové muže a ženy ponořené do Božího tajemství a zároveň zapojené do společnosti. Mají být svatí a mají ostatní posvěcovat. Jedná se o takovou spiritualitu, která se dokáže vyhybat jak spiritualismu zaměřenému jen na vlastní nitro, tak sociálnímu aktivismu, a která dokáže dávat živoucí jednotu, smysl a naději lidské existenci, jež je z mnoha různých důvodů roztržštěná a vnitřně protikladná. Věřící, prodchnuti uvedenou spiritualitou, mohou působit jako kvas k posvěcení světa jaksi z nitra, a tak především příkladem svého života, vírou, nadějí a láskou hlásat Krista druhým lidem.

Věřící laici musí upevňovat svůj duchovní a mravní život také tím, že budou prohlubovat své kompetence k naplňování sociálních povinností. Ve zkušenostech věřícího totiž nesmějí existovat dva paralelní životy: na jedné straně takzvaný 'duchovní' život s jeho hodnotami a požadavky; na druhé straně život 'světský', tj. život v rodině, v zaměstnání, v sociálních vztazích, v politické angažovanosti a v kultuře.

Věřící laik má jednat podle požadavků vyplývajících z rozvážnosti. Právě tato ctnost napomáhá člověku k tomu, aby v každé situaci dokázal rozpoznávat pravé dobro a zvolit odpovídající prostředky k jeho dosažení. Díky rozvážnosti je možno správně uplatňovat mravní principy i ve specifických případech. Rozvážnost má tři složky: zkoumá situaci a hodnotí ji; vnuká rozhodnutí; dává popud k jednání. První složka se vyznačuje rozmyšlením a konzultováním, protože danou situaci je třeba objasnit tím, že si člověk vyžádá různá mínění. Druhý krok sestává z analýzy a vyhodnocování dané situace ve světle Božího záměru. Třetí fázi představuje vlastní jednání, které se zakládá na předchozích fázích, které umožňují rozlišení týkající se jednání, jež je třeba vykonat. Rozvážnost člověka uschopňuje k tomu, aby dokázal udělat správné rozhodnutí s odpovědností za důsledky svého jednání.

b) Sociální nauka církve a laická sdružení

Sociální nauka církve se musí stát pevnou součástí formačního procesu věřícího laika. Je velmi důležitá pro církevní sdružení, která se zaměřují na pastorační působení v sociální oblasti. Tato sdružení mají nesmírný význam, protože dokládají, jak velkou roli hraje modlitba, úvaha a dialog v navázání kontaktu se sociální skutečností a snaze o její povznesení. Každopádně je ale nutno rozlišovat mezi tím, co křesťané, ať už jednotlivě nebo kolektivně, dělají svým jménem jako občané vedení křesťanským svědomím, a co spolu se svými duchovními pastýři dělají jménem církve.

Služba v různých oblastech společenského života

XIII.

Přítomnost věřícího laika na sociálním poli je charakterizována službou, která je znakem a výrazem lásky projevující se v rodinném, kulturním, pracovním, ekonomickém a politickém životě, a to podle specifik zmíněných oblastí.

I. Služba lidské osobě

Mezi všemi oblastmi sociální angažovanosti věřících laiků vystupuje do popředí především služba lidské osobě. Jedná se o rozvíjení a obranu důstojnosti každé lidské osoby, což je nejvzácnější statek, který člověk má. Podpora lidské důstojnosti: především stvrzování nezadatelného práva na život, a to od okamžiku početí až do okamžiku přirozené smrti, což je první základ všech ostatních práv lidské osoby. Skutečné uznávání práva na svobodu svědomí a práva na náboženskou svobodu patří ke vzácným statkům a k nezávažnějším povinnostem každého národa, který opravdu usiluje o dobro lidské osoby i společnosti. V současnosti nabývá obzvláštní závažnosti úsilí o ochranu manželství a rodiny.

II. Služba kultuře

Kultura musí v naší době pro církve a pro jednotlivé křesťany představovat prvořadou oblast přítomnosti a působení. Vždyť vzájemná odtrženost víry a každodenního života je považována za jednu z nejzávažnějších nedostatků naší doby. Je třeba mít na paměti, že “kultura je tím, díky čemu se člověk stává více člověkem, a čím více ‘je’, tím více také vstupuje do ‘bytí’.” Obzvláštním polem angažovanosti věřících laiků musí být kultivace takové sociální a politické kultury, která se bude inspirovat evangeliem. Prezentovat dědictví katolické tradice, její hodnoty, její obsah, celé duchovní, intelektuální a mravní dědictví katolicismu v kulturním hávu současné doby představuje i dnes prvořadý úkol. Druhou výzvu pro nasazení věřících laiků představuje obsah kultury, tedy pravda. Otázka pravdy je pro kulturu zcela zásadní, protože zůstává povinností každého člověka uchovat si pojem celistvosti lidské osoby, ve které vynikají hodnoty rozumu, vůle, svědomí a bratrství.

Při rozvíjení autentické kultury věřící laici dávají velkou váhu masově sdělovacím prostředkům a věnují pozornost především obsahu nesčetných rozhodnutí různých lidí. Věřící laici budou na média pohlížet jako na možné a mocné nástroje solidarity. Solidarita se jeví jako důsledek pravdivého a správného sdělování informací, volného proudění myšlenek, které mají napomáhat k poznání a respektování druhých. Ti, kdo pracují jako profesionálové v oblasti médií, nejsou jedinými nositeli etických povinností. Operátoři, kteří se pokoušejí dostat svým mravním závazkům, si zasluhují publikum, které si uvědomuje zase své závazky. První povinnost uživatelů médií spočívá v rozlišování a výběru. Rodiče, rodiny a církve mají jasně vymezenou odpovědnost, již se nemohou vzdát. Ve světle víry je třeba pohlížet na lidskou komunikaci jako na putování od Babelu k letnicím. Jedná se tedy o osobní a společenské nasazení za překonání kolapsu komunikace tím, že se lidé otevrou daru jazyků, tedy komunikaci obnovené Duchem, jehož sesílá Syn.

III. Služba ekonomice

Křesťanovo působení se bude projevovat také jako úsilí o kulturní reflexi zaměřené zejména na rozvalu týkající se současných modelů ekonomického a sociálního rozvoje. Vědci v oboru ekonomie, ti kdo pracují v tomto oboru a političtí vůdci si musí uvědomit naléhavost nového promýšlení ekonomie. Na jedné straně by přitom měli brát v potaz dramatickou materiální chudobu miliard lidí a na druhé straně skutečnost, že současné ekonomické, sociální a kulturní struktury jen velmi obtížně zohledňují požadavky autentického rozvoje. Je třeba do sítí vzájemné ekonomické, politické a sociální závislosti, které se v současnosti díky probíhajícím globalizačním procesům rozšiřují, vetkat solidaritu.

IV. Služba v politice

Křesťané si musí vážit demokratického systému. Pro věřící laiky platí, že jejich politická angažovanost představuje kvalifikovaný a náročný výraz křesťanského nasazení ve službě druhým, jímž je úsilí o společné dobro v duchu služby, rozvíjení spravedlnosti se zvláštním zřetelem na situaci chudých a trpících lidí, respektování autonomie pozemských skutečností, princip subsidiarity, podpora a rozvíjení dialogu a míru v kontextu solidarity. Žít a politicky působit v souladu se svým vlastním svědomím neznámá bázlivé stažení se na pozici politické neangažovanosti nebo určitou formu konfesionalismu, nýbrž jde o soustavný příspěvek křesťanů k tomu, aby se prostřednictvím politiky nastolilo spravedlivější uspořádání veřejných záležitostí, které by také více odpovídalo důstojnosti lidské osoby.

Věřící laik je vyzván k tomu, aby v konkrétních politických situacích rozpoznával, jaké kroky mají být učiněny, tak aby se uplatňovaly principy a mravní hodnoty vlastní společenskému životu. To vyžaduje určitou metodu rozlišování, a to jak na osobní, tak na společenské rovině. Tato metoda musí zohledňovat následující zásadní body: znalost situace, kterou je třeba analyzovat s pomocí společenských věd a za využití odpovídajících nástrojů; systematická reflexe nad danou situací ve světle nezměnitelného poselství evangelia a ve světle sociální nauky církve; hledání takových prostředků, které vedou ke zlepšení dané situace. Z hluboké vnímavosti a z interpretace daných skutečností se mohou rodit konkrétní a účinná operativní rozhodnutí, kterým se však nikdy nesmí přikládat absolutní hodnota, protože platí, že žádný problém není možno rozřešit definitivním způsobem. Víra si nikdy nenárokovala to, že by chtěla ve svých rukou držet otěže nějakého jasně vymezeného sociálního a politického systému, neboť si je velmi dobře vědoma, že historický rozměr lidského bytí nutně vede k existenci nedokonalých situací, které také podléhají prudkým proměnám.

V uvedené situaci jsou užitečná některá základní kritéria: rozlišování a zároveň spojitost mezi právním řádem a mravním řádem; věrnost vlastní identitě a zároveň ochota k dialogu se všemi; při posuzování společnosti a působení v ní je nezbytné, aby se křesťan řídil podle trojí a zároveň nedílné věrnosti: k přirozeným hodnotám, při respektování oprávněné autonomie časných skutečností, k mravním hodnotám (přičemž je třeba probouzet vědomí vnitřně etického rozměru, každého společenského i politického problému), a k nadpřirozeným hodnotám, vzhledem k nimž je třeba naplňovat svůj vlastní úkol v duchu evangelia Ježíše Krista.

Když se jedná o situaci, v níž nebylo možné zamezit prohlášení takových zákonů nebo je zrušit, magisterium učí, že člen parlamentu, jehož jasný nesouhlas vůči takovým zákonům je jasný a všeobecně známý, může dovoleně nabídnout svou vlastní iniciativu a své návrhy za účelem *omezení škod* vyplývajících z daných programů a snížení jejich negativního dopadu v oblasti kultury a veřejné mravnosti.

Obzvláštní oblastí rozlišování je pro věřící laiky problematika výběru příslušných politických nástrojů. Konkrétně se jedná o sounáležitost s určitou politickou stranou nebo s nějakým jiným typem politické participace. Je třeba dospět k rozhodnutí, které bude v souladu s hodnotami, přičemž je třeba brát zřetel na dané okolnosti. V každém případě platí, že jakékoli rozhodnutí musí být zakořeněno v lásce a zaměřeno ke společnému dobru. Požadavky křesťanské víry se dají jen s obtížemi nalézt v jednom politickém uskupení. Rozhodnutí ohledně politické strany, politického uskupení či osob, jímž se má svěřit veřejný život, se sice týká svědomí každého jednotlivce, nicméně se rozhodně nejedná o výlučně *individuální* rozhodnutí. Věřící se mají spíše snažit objasnit vše upřímným rozhovorem, při němž zachovávají vzájemnou lásku a nechají se vést především starostmi o obecné blaho. Křesťanské společenství dané země má za povinnost analyzovat situaci své země a posoudit ji podle evangelia, zejména starostí o společné dobro.

OBSAH

Předmluva	2
Pozvání na cestu (Jiří Zajíc)	3
I. Obraz přítomnosti	
II. Naše východiska	
III. Důsledek	
Odkud a kam? (Jiří Zajíc)	5
I. Stvořitel a stvoření	
II. Boží odpověď na selhání stvořené svobody	
III. Člověk a lidstvo v Božím plánu	
Neplete se církev tam, kam nemá? (Jiří Zajíc)	8
I. Vtělení jako klíč k porozumění	
II. Metodické zásady nabídky církve	
Základní stavební kameny (Cyril Martinek)	10
I. Principy	
II. Hodnoty a jejich poměr k principům	
Lidská osoba a její práva (Josef Zeman)	12
I. Biblické pojetí člověka a jeho situace	
II. Člověk - Návod k použití	
III. Lidská práva	
Rodina – „kmenová buňka“ společnosti (Josef Zeman)	15
I. Rodina jako první přirozená společnost	
II. Manželství jako základ rodiny	
III. Katolická morální nauka v konfliktu s „duchem doby“	
IV. Rodina jako hlavní představitelka společenského života	
V. Výhledy	
Jsme spolupracovníci Boží (Luděk Rychetník, Bedřich Vymětalík)	18
I. Práce je příležitostí k tvůrčímu spojení s Bohem	
II. Vztah mezi prací a kapitálem	
III. Právo na práci	
IV. Vzdělání a všestranný rozvoj člověka	
V. Solidarita mezi pracujícími	
Mravní řád je závazný i v hospodářském životě (Luděk Rychetník, Lubomír Mlčoch)	20
I. Dvojnásobnost bohatství	
II. Kapitalismus? Jaký?	
III. Pilíře efektivního hospodářského systému	
IV. Soukromá iniciativa a podnikání	
V. Globalizace a její důsledky v hospodářském životě	

Politika ve službě občanské společnosti (David Macek, Josef Plocek)	23
I. Občanská společnost	
II. Jsme pro demokracii založenou na lásce a úctě k bližnímu	
III. Struktury moci a participace	
IV. Závěr	
Kudy vede cesta k míru (David Macek)	26
I. Cesty k míru – skutečné a zdánlivé	
II. Tváří v tvář válce	
III. Suverenita národních států a odpovědnost mezinárodního společenství	
IV. Terorismus ve jménu Božím je rouháním	
V. Naše základní přesvědčení	
Od práva silnějšího k síle práva (David Macek, Josef Plocek)	28
I. Zdroj jednoty	
II. Jednotě brání sobectví, ne jedinečnost a svrchovanost	
III. Primát univerzální mravnosti platí i v mezinárodním právu	
IV. Hodnota mezinárodních organizací	
V. Bez skutečné celosvětové solidarity to nepůjde	
Člověk - pastýř stvoření (Lubomír Mlčoch)	30
I. Patříme k sobě	
II. Ohrožující honba za ziskem	
III. Naše řešení	
Od slov k činům (Jiří Zajíc, Jiří Šenkýř)	32
I. Východiska	
II. Sociální nauka církve a působení laiků	
Služba v různých oblastech společenského života (Jiří Zajíc)	34
I. Služba lidské osobě	
II. Služba kultuře	
III. Služba ekonomice	
IV. Služba v politice	